

Tartu Ülikool
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Mairi Kaseorg

**Eduard Grosschmidti elu ja tema loomingu retseptsioon Eestis kuni 1940.
aastani**

Bakalaureusetöö

Juhendajad: Karin Veski, PhD; Ago Pajur, PhD

Tartu 2019

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Eduard Grossschmidt elulugu	6
1.1. Perekond ja nooruspõlv.....	6
1.2. Esimeses maailmasõjas.....	7
1.3. Vabadussõjas.....	12
1.4. Salakaubitsemine ja auastme kaotus	14
1.5. Eduard Grossschmidt elu Prantsusmaal	17
1.6. Elu peale Prantsusmaad ja väljamõeldud Aafrika reis	22
2. Eduard Grossschmidt teosed ja nende retseptsioon	26
2.1. Eduard Grossschmidt teoste retseptsioonist	26
2.2. Eduard Grossschmidt sõjamälestused	30
Kokkuvõte.....	36
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	38
Summary	42
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	45

Sissejuhatus

Eduard Grosschmidt (Suursepp¹) (1896–1975) oli memuaarikirjanik ja sõjamees. Oma suhteliselt seikluslikul eluteel võttis ta osa või oli tunnistajaks pöördelistele ajaloosündmustele ning nende mälestuste ainesel on tal ilmunud neli memuaarteost: “Pealuu märgi all: mälestusi Kuperjanovi partisanide sõjaretkilt” (1935), “Sõjavangis: elamusi Vene laguneval rindel, Saksa vangilaagreis ja punaväes” (1936), “Suures heitluses” (1937), “Valge rinne: kirjeldusi vene kodusõjast kaasaegsete ja isiklike mälestuste põhjal” (1938). Siiani pole aga tema elu ja tegevuse kohta ilmunud ühtegi põhjalikumalt uurimust. Käesolev uurimustöö keskendub tema eluloole kuni 1940. aastani. Eesmärgiks on seatud anda ülevaade Grosschmidt elust ja eluloolistest faktidest, mis on seni jäänud uurimise alt välja. Ehkki käsitlemise peamine rõhuasetus on Grosschmidt elul ja tegevusel, räägib töö teine pool ka tema loomingust. Teoste analüüsimisel vaadeldakse, mis teemadel ta kirjutas, millised olid tema seisukohad ja milline oli tema raamatute retseptsioon² Eestis maailmasõdade vahelisel perioodil.

Antud kirjutis loob võimaluse Grosschmidt eluloo kulgu ja kogemusi võrrelda samal ajastul või sarnaseid sündmusi läbi elanud inimestega. Läbi selle saaks näha “kuidas erinevad ajaloopildid (koolikirjandus, akadeemiline ajalookäsitlus, rahvapärased minevikutõlgendused, individuaalsed tõlgendused jms) omavahel suhestuvad, kas kattuvad, on üksteist täiendavad või üksteisele vasturääkivad.”³

Uurimustöö sisu on võimalik paigutada laiahaardelisemate uuringute konteksti ja osana suurest pildist võib Grosschmidt elu ja kogemus aidata välja selgitada mingeid ajastuspetsiifilisi põhijooni.⁴ Samas on käesoleval tööl ajaloouurimises ka eraldiseisev koht. Selge on see, et inimese elu mõjutab tugevalt ühiskond ja ajalugu, samas annab ta aga paralleelselt oma isiku ja olemasoluga panuse ühiskonna kujundamisse ja seega ka ajalukku.⁵ Siiani on mõningates teostes Eduard Grosschmidtist vaid põgusalt räägitud. Kokkuvõtlikud elulookirjeldused on ilmunud Mati Õuna koostatud kogumikus “Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased”⁶ ja Jaak Pihlaku kokku pandud teoses “Eesti Vabaduse Risti kavalierid”⁷.

¹ Seoses nimede eestistamisega muutis Eduard Grosschmidt 1939. aastal oma perekonnanime Suursepaks.

² Retseptsioon on vastuvõtmine ehk muuhulgas tähendab ka loomingut, kunstisuuna, teooria vms vastuvõtt ja hindamine.

³ Jaago, T. (2010). Sündmus- mis- juhtus- küsimus tõsielulugudes, lk 187.

⁴ Magnússon, S. G., (2017). The life is never over: Biography as a microhistorical approach, lk 50-51.

⁵ Mills 1970:12, läbi Roberts, B. (2002). Biographical research.

⁶ Õun, M. (2003). Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased, lk 77-78.

⁷ Pihlak, J., Krillo, A., Strauss, M. (2004). Eesti Vabaduse Risti kavalierid, lk 722-723.

Grosschmidt on mainimist leidnud ka varem ilmunud registris “Eesti Vabadusristi kavalerid”⁸ ning 1935. aastal välja antud albumis “Eesti Vabadusristi kavalerid”⁹. Samuti Oskar Kruusi „Eesti kirjarahva leksikonis” ning ka Oskar Kruusi ja Heino Puhveli koostöös valminud „Eesti kirjanike leksikonis”.¹⁰

Ajaloodoktor Olaf Klaasseni raamatus “Aasia ja Aafrika 1918–1945 ning kontaktid Eestiga” on Grosschmidt välja toodud seoses Aafrika-teemalise reisikirjaga, mis ilmus Rahvalehes (1934) ja kandis pealkirja „Musta mandri südames”.¹¹ Vabadussõjas osalenud ohvitserina on teda nimetatud Mati Kröönströmi monograafias “Kaptenite ja leitnantide sõda. Eesti sõjaväe juhtivkoosseis Vabadussõjas 1918–1920”.¹²

Ajakirjanduses on Grosschmidtist kirjutatud ajalehe Valgamaalane kahes 1996. aasta numbris seoses tema auks paigaldatud mälestustahvliga talle kuulunud talus Tammjärvel. Veel avaldati kaks artiklit 1997. aastal Valgamaalases seoses tema loomingu ja sõjas osalemisega ning 1996. aastal tuli ta jutuks ajalehes Sõnumileht, kuna teose “Pealuu märgi all” kirjastajad võtsid ühendust tema tütre ja tegid lühikese intervjuu. Intervjuu tütre avaldas 2007. aastal ka Postimees.¹³

Töö koostamisel on kasutatud Grosschmidtiga seonduvaid allikmaterjale Rahvusarhiivi, Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Kirjandusmuuseumi kogudest. Digitaalarhiiv Digari vahendusel on olnud võimalik kasutada ajalehti, milles on ilmunud töö teises peatükis kasutatud retsensioonid.

Arhiivimaterjalide puhul on kõige olulisemal kohal Rahvusarhiivi kogud. Sealt on pärit Grosschmidt ja tema isa omavaheline kirjavahetus, kust on leitud enamus informatsioonist tema Prantsusmaal elatud aastate kohta kui ka tema hilisemast elust Eestis. Veel pärinevad sealt materjalid seoses tema teenistuskäiguga, olgu see maailmasõjas või Eesti Vabadussõjas. Eesti kirjandusmuuseumi materjalide seas leidub Grosschmidt kaasaegsete kirjutatud retsensioone, mis tulid kasuks töö teises osas ning ajaleheartikleid, mis on välja antud peale tema surma kuni tänaseni. Valdav osa Eesti Kirjandusmuuseumi

---

⁸ Strauss, M., Pihlak, J. Krillo, A. (1997). Eesti Vabadusristi kavalerid. Register, lk 31.

⁹ Laats, A.- J., Päts, V., Toomsaar, J., Traksmäa, A., Tulnola, H., Villemi, P. Eesti Vabadusristi kavalerid (1935), lk 363.

¹⁰ Kruus, O. (1995). Eesti kirjarahva leksikon, lk 555-556. ; Kruus, O., Puhvel, H. (2000). Eesti kirjanike leksikon, lk 555.

¹¹ Klaassen, O. (1990). Aasia ja Aafrika 1918- 1945 ning kontaktid Eestiga, lk 61-62.

¹² Kröönström, M. (2010). Kaptenite ja leitnantide sõda. Eesti sõjaväe juhtkond Vabadussõjas 1918-1920.

¹³ Salm, H. (1996). Mälestustahvel Tammjärvel. Valgamaalane, 16. mai, lk 2; Salm, H. (1996). Mälestustahvel kirjaniku kodule. Valgamaalane, 23. aprill, lk 2; Jaska, V. (1997). Pühendatud Eesti iseseisvuspäevale. Valgamaalane, 22. veebruar, lk 5; Väli, A. (1996). “Pealuu märgi all” kirjastajad leidsid autori tütre. Sõnumileht, 27. veebruar, lk 6; Tomson, Ü. (2007). Maarahva mõtteid eilsest, tänasest ja homsest. Postimees, 7. juuli.

materjale on olemas ka digitaalsel kujul. Eesti Rahva Muuseumi kogudest õnnestus välja otsida informatsiooni tema haridustee kohta. Peaasjalikult koosneb sealne materjal siiski kirjavahetusest Noor-Eesti Kirjastusega ja lisaks on olemas mitu varianti Grosschmidti teose „Rõngu poeedid” käsikirjast.

Töö on jaotatud kaheks peatükiks ja töö esimeses osas on sündmusi proovitud esitada kronoloogilises järjestuses ning kuupäevad on Grosschmidti eluloos esitatud kuni 31. jaanuarini 1918 vana kalendri järgi ning sealt edaspidi uue kalendri järgi. Nagu juba mainitud keskendub uurimuse esimene pool Grosschmidti eluloole. Et uurimus tema elust oleks antud töö raamides võimalikult täpne, pole võetud töö eesmärgiks anda edasi terve tema elu ning seda on piiritletud 1940. aastaga. Piirid seab bakalaureusetööle ka töö maht. Seega ajaliseks piiriks on valitud 1940. aasta, kuna alguse sai Nõukogude okupatsioon, mis muutis tuntavalt Eesti ühiskonda ja selles elavate inimeste elu, mistõttu võiks see olla piisavalt kardinaalne elukeskkonna muutus, et lugeda seda uueks etapiks ka inimeste eluloos. Antud töös kuulub seega vaatluse alla Eduard Grosschmidti nooruspõlv ja vanemad, osalemine esimeses maailmasõjas, teenistus Eesti kaitseväes, mille lõpetas salakaubaveo eest määratud kriminaalkaristus, aastad Prantsusmaal ning sellele järgnenud elu Eestis.

Töö teine peatükk tegeleb tema teostega. Grosschmidti kirjutatud memuaaride vaatlemisel uuritakse, millest ta kirjutas ja mis on olnud tema seisukohad. Peamiselt raamatute retsensioonide analüüsimisel on välja toodud, mismoodi tema kirjandus kaasaegsete poolt vastu võeti. Ajaloolased on kohustatud akadeemilises töös esitama fakte nii tõelähedaselt, kui võimalik. Nagu ka Grosschmidt, räägivad mälestuste kirjutajad oma isiklikest kogemustest, seega nemad on sellest kohustusest nii-öelda vabastatud, seetõttu on nende kirjapandu eelkõige subjektiivne¹⁴. Sel põhjusel saab käesoleva töö teise osa teoste analüüsi tulemusel hõlmata vaid Grosschmidti läbielamiste mõtestamist ja neile antud tähendust ehk “tegelikkuse konstruktsiooni”.¹⁵

---

¹⁴ Confino, A. (2011). History and memory, lk 43.

¹⁵ Esse, L. (2016). Eesti sõdurid Esimeses maailmasõjas: sõjakogemus ja selle sõjajärgne tähendus, lk 32.

1. Eduard Grossschmidt elulugu

1.1. Perekond ja nooruspõlv

Eduard Grossschmidt sündis 27. aprillil (ukj) 1896. aastal Raigastes Rõngu vallas Tartumaal. Peale tema oli peres veel 1 poeg nimega Heinrich ja 3 tüdruklast: Helmi, Hilda ja Erna.¹⁶

Grossschmidt kasvas üles kirjanduslikus keskkonnas. Tema isa, Otto Grossschmidt (20.12. (ukj) 1869–10.06.1941) oli luuletaja ja näitekirjanik. Sündinud ja üleskasvanud pagari pojana Otepää kihelkonnas, Vastse-Otepää alevikus, sai Otto Grossschmidt inspiratsiooni kirjanduslikuks tegevuseks juba noores eas. Seda nimelt oma õpetajalt Jakob Pärnalt, õppides aastatel 1883–1886 Nuustaku kihelkonnakoolis. Peale kooli lõpetamist oli ta mõnda aega kingsepa õpipoiss, põllutööline ja tegeles raamatumüügiga. 1888 läbis Tartus vallakooliõpetajate kursused ja töötas aasta Pala vallas Punikvere koolis. 1890. aastal suundus Rõngu kihelkonda Raigaste kooli õpetajaks, kus ta töötas kuni 1906. aastani. Sel perioodil osales ka Rõngu Parnassi kirjandusringis. Hilisem elu oli seotud eelkõige Tartuga, kus töötas “Vabaduse”, “Isamaa”, “Rahva Päevalehe”, “Edasi”, “Virulase” ning “Oleviku” toimetuses ja 1919–1922 oli Tartu linnavalitsuse ametnik. Oma eluajal avaldas ta ohtralt luuletusi ajakirjanduses, kalendrites ning kogudes nagu “Veikene lille kimbukene” (1895) ja “O. Grossschmidt’i luuletused” (1901). Lisaks sellele kirjutas ta näidendeid nagu “Moonakad” (1908), “Meie aja kilplased” (1908), “Elutöö palk” (1909), “Kõrgemäe koolipapa” (1910) ning kooliõpetajana hulga vaimulikke raamatuid ja laule. Tema näidendid räägivad peamiselt vaesema talurahva probleemidest, kooliolude viletsusest ja haritlaste rahvakaugusest. Samuti andis ta välja kooliõpikuid, näiteks “Eesti rahva ajalugu” ja tegeles tõlkimisega saksa ja vene keelest.¹⁷

Tõlkimisega tegeles ka kirjaniku abikaasa Liina Grossschmidt (sünd. Sööt: 08.04. (ukj) 1872–30.05.1952). Ta sündis Rõngu vallas talupidajate perekonda. Kaheksa aastasena asus tädi juurde Annenhofi mõisa, kus koos tädi lastega haris neid kodukooliõpetaja. Hiljem õppis veel Rõngu kihelkonnakoolis ja Otepää tütarlaste koolis.¹⁸ Peale Otto Grossschmidtiga abiellumist (1893. aastal) kuulus ta Rõngus elades samuti Rõngu Parnassi kirjandusringi, kus

¹⁶ Jääger, M (2019); ERAF.130SM.1.10608, L 43.

¹⁷ RA, ERA.R-16.3k.65, L 3,6; Kruus, O. (1995). Eesti kirjarahva leksikon, lk 97.

¹⁸ RA, ERA.R-16.3k.65, L 4.

nad toimetasid väikest ajakirja nimega “Torm”. 1907. aastal Tartusse suundunud, töötas ta sealgi edasi kirjanduse alal. Oma tööpõlve jooksul on ta tõlkinud umbes 20 raamatut ja 27 ajakirjanduses ilmunud kirjutist.¹⁹ Abielupaar elas koos Tartus ja neil oli suvekodu Pühajärvel.²⁰

Oma vanemate ja eriti isaga oli Eduard suhteliselt lähedane. See paistab välja nende pidevast kirjavahetusest. Enamus Eduardi Pariisis elatud ajast olid nad kirjavahetuses ning selle eluetapi uurimisel saidki kirjad põhiliseks informatsiooni allikaks.

Eduardi nooruspõlvest on suhteliselt vähe andmeid. Tema haridusteest on teada, et ta õppis nii Tartu linnakoolis kui ka Hugo Treffneri gümnaasiumis, mis jäi tal lõpetamata.²¹ Aastatel 1910–1914 omandas ta Tartus Postimehe trükikojas trükitoölise elukutse.²²

1.2. Esimeses maailmasõjas

Oma kõige varasemad lahingukogemused sai noor Grosschmidt esimeses maailmasõjas. Kaasaegse nimetusega ilmasõjani viis sündmuste jada, mis sai alguse intsidendiga 1914. aasta suvel, mil Austria-Ungari troonipärija Franz Ferdinand mõrvati Serbia salaorganisatsiooni liikmete poolt. Kuu pärast troonipärija surma, 15. juulil 1914, kuulutas Austria Serbiale sõja. Kui Austria seljataga seisis sõjaväelised Saksamaa, siis Serbiat toetas Venemaa, kus alustati 17. juulil üldmobilisatsiooniga. Selle peale kuulutas Saksamaa 19. juunil sõja Venemaale ja 21. juulil Prantsusmaale. Ühtlasi nõudis Saksamaa Belgialt oma vägede lubamist nende territooriumile, millest väikeriik keeldus ja pöördus abisaamiseks Inglismaa poole. Inglismaa poolt nõutud Belgia erapooletuse austamise üleskutsele Saksamaa ei vastanud, mistõttu kuulutas Suurbritannia 22. juulil sõja Saksamaale. 1914. aasta juuli lõpuks olid seega suurimad Euroopa riigid konflikti haaratud ja sellega maailmasõda alguse saanud.

17. juulil kuulutati kogu Venemaal keisri manifestiga üldine mobilisatsioon.²³ Kuna Eesti oli osa Vene keisririigist, kuulusid mõistagi ka siinsed alad üldmobilisatsiooni alla.²⁴

---

¹⁹ RA, ERA.R-16.3k.65, L 4, 5.

²⁰ RA, ERA.4006.2.13, L 20.

²¹ ERM A 4986:9, ARH 8263:9.

²² RA, ERA.1569.1.2532, L 1.

²³ Grosschmidt, E. (1937). Suures heitluses, lk 8.

²⁴ Harjula, M. (2009). Eesti 1914-1922 : maailmasõda, revolutsioonid, iseseisvumine ja Vabadussõda, lk 23.

Reservväelaste mobilisatsioonipäevaks määrati 18. juuli ning Eestist võeti väkke umbes 17 500 meest ja suur osa neist saadeti Peterburi sõjaväeringkonnas paiknenud väeosadesse. Nädalapäevad hiljem viidi läbi ka riikliku maakaitseväge mobilisatsioon, millega läks Eestist maakaitseväge teenistusse vähemalt 7422 meest. Mobilisatsioonid jätkusid ka edaspidi ning olemasolevatel andmetel võeti Eestist aastatel 1914–1917 Vene armee teenistusse umbes 80 000 meest, kusjuures $\frac{2}{3}$ koguarvust mobiliseeriti esimesel kahel aastal. Maakaitseväelased moodustasid teenistusse võetutest 52%, noorsõdurid koos valgepiletimeeste ja vabatahtlikega 26% ning reservväelased 22%.

Kuna mobilisatsiooni käigus avaldasid paljud mehed soovi minna vabatahtlikult teenistuskohustust täitma, andis valitsus välja eeskirja vabatahtlike vastuvõtmiseks maavägedesse ja laevastikku. Vanusevahemik vabatahtliku jaoks oli 18. kuni 43. eluaastani. Grosschmidt on oma teoses “Suures heitluses” samuti arutlenud vene väkke mobiliseeritute arvu üle. Ta oli veendunud, et maailmasõjast võttis osa rohkem eestlasi, kui Vabadussõjast ning pakkus, et aastatel 1914–1917 mobiliseeriti väkke kaugelt üle 100 000 eesti mehe, lisaks neile 10–12 000-le, kes olid teenistuses juba sõja puhkemise ajal.²⁵ Eespool tõin välja statistika, mille on kirja pannud Tõnu Tannberg teoses “Eestlased ilmasõjas” ning tema jõuab kokkuvõttes selleni, et Eestist mobiliseeriti vene väkke umbes 80 000 meest, kuid lisab, et kui arvestada sinna juurde ka väljaspool Eestit elanud eestlased, võiks suurusjärg tõesti olla ligi 100 000 meest. Sealjuures on ta nentunud, et puudub üksikasjalik ja usaldusväärne statistika nii vabatahtlike kohta kui ka üldine, tervest maailmasõjast osavõtnud eestlaste täpne arv.²⁶ Grosschmidt on samuti maininud, et pole kogutud materjali eestlastest, kes jäid langenuna maha Ida-Preisi, Poola, Galiitsia ja teistelegi lahinguväljadele ning üldiselt on sellele teemale liialt vähe tähelepanu pööratud.²⁷

Mobilisatsiooni alguses töötas Grosschmidt Tartus Postimehe trükikojas. 18-aastase noormehena tekkis tal soov astuda vabatahtlikult vene väkke.²⁸ Esialgu tuli mõte proovida liituda Tartus asunud 95. Krasnojarski jalaväepolguga, kuhu olid end vabatahtlikena kirja pannud mõned tema koolivennad. See osutus noormehele raskemaks, kui ta oli ennustanud, kuna polguülem ei olnud nõus ilma vanemate kirjaliku loata teda oma ridadesse võtma.

---

²⁵ Grosschmidt, E. (1937). Suures heitluses, lk 382.

²⁶ Tannberg, T. (2015). Eestlased ilmasõjas. Sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast, lk 10-20.

²⁷ Grosschmidt, E. (1937). Suures heitluses, lk 382.

²⁸ Grosschmidt, E. (1937). Suures heitluses, lk 10- 15.

Ebaõnnestumise tõttu pöördus ta abi saamiseks eestlasest ohvitseri Pitka-Ansomardi²⁹ poole, kes tal samuti soovitas isalt nõusolek hankida. Selle peale ta lootma ei jäänud, sest teadis, et vanemad tema sõjaplaanidega päri ei oleks. Viimase õlekõrrena otsustas ta salaja polguga kaasa sõita, kuid ka see ettevõtmine nurjus, kui korrapidaja ta vagunist tabas. Oma mineku soovis kindel, proovis ta veel saada rindele Tartus asuva sõjaväeüleväe kaudu ja see tal lõpuks ka õnnestus.³⁰ 26. augustil 1914. aastal võeti ta ametlikult vabatahtlike hulka. Peale sõjalist ettevalmistust 1. tagavarapataljonis saadeti ta 266. Poretšje jalaväepolgu sõdurina rindele. Eestlased sattusidki üldiselt vene armee peale laiali, seega osales eestlasi idarindel kõikidel võitlusväljadel.³¹ Seda kinnitab ka Grosschmidt, tuues välja, et 1914. aasta mobilisatsiooni järgselt võis eestlasi kohata pea kõigis vene väeüksustes ja väeliikides.³²

Grosschmidt osales 266. Poretšje jalaväepolgu ridades võitlustes Saksa armeega Poolas Lowiczi linna piirkonnas ning seejärel Austria-Ungari vägedega Bukoviinas Tšernivtsi ümbruses. 1914. aasta 4. detsembril sai ta Tšernivtsis vasakust käest raskelt haavata ning evakueeriti kõigepealt Orjoli ja 9. jaanuaril sealt edasi Lipetskisse. Peale viis kuud kestnud ravi saadeti ta 1915. aasta aprillis kuuekuulisele puhkusele. Enne kuue kuu möödumist astus ta uuesti vabatahtlikuna väkke ning määrati taaskordselt 1. tagavarapataljoni koosseisu. Ta viibis selle pataljoni juures kuniks ta komandeeriti Oranienbaumi lipnikekooli 1915. aasta 22. detsembriks.³³

Koolis valitses karm kord.³⁴ Eduard on kirjutanud, et teda ähvardas väiksemategi eksimuste tagajärjel mitmel korral oht koolis välja kukkuda. On tõenäoline, et tegelikult oleks see võinud juhtuda, vaid ühel korral. Järgnevat seika on ta ka ise nimetanud kõige tõsisemaks. Nimelt sattus ta ägedasse Eesti ajaloo-teemalisse vaidlusesse vene rahvusest koolivennaga. Sõnavahetus läks isiklikuks ja Grosschmidt peale esitati kaebus. Nii Eduardile kui ka mõnele kaasõpilasele ootamatult andis kooliülem talle siiski armu ja määras vaid 6 tundi püssi all. Vaatamata intsidentidele lõpetas ta kooli 1916. aasta 7. aprillil.³⁵ Kõik 800 värsket lipnikku said laekahoidjalt lõpetamise puhul veel 300 rubla, et ennast uues olukorras sisse seada.³⁶

---

²⁹ Peäro August Pitka (pesud. Ansomardi; 1866–1915) oli Vene armee ohvitser ja eesti kirjanik.

³⁰ Grosschmidt, E. (1937). Suures heitluses, lk 11-24.

³¹ Tannberg, T. (2015). Eestlased ilmasõjas. Sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast, lk 11.

³² Grosschmidt, E. (1937). Suures heitluses, lk 388.

³³ RA, ERA.495.7.5661, L 2, 4.

³⁴ Grosschmidt, E. (1937). Suures heitluses, lk 292.

³⁵ RA, ERA.495.7.5661, L 4.

³⁶ Grosschmidt, E. (1937). Suures heitluses, lk 298- 300.

Peale lipnikuks ülendamist viibis Grosschmidt 1916. aasta kevadel 7.–21. aprillini puhkusel. Seal naasnud teenis umbes poolteist kuud lipnikuna 204. tagavarapataljonis Tambovis. 1916. aasta 5. juunist määrati ta nooremohvitseriks 262. tagavarapolku Narvas ja alates 2. augustist nooremohvitseriks 299. tagavarapolku Petseris, kust komandeeriti Riia rindele. Jõudnud rindele, määrati ta 4. augustil 110. jalaväediviisi kuulunud 440. Buguruslani jalaväepolku 10. roodu nooremohvitseriks.³⁷

Viimasena mainitud polgu koosseisus võttis sõjategevusest vahetpidamata osa kuni 1916. aasta septembrini, mil ta siirdus ohvitseride täienduskursusele ja viibis seal kuni novembrini. Tagasi pöördudes suundus ta 440. Buguruslani jalaväepolguga 1916. aasta detsembris Riia rindele. 1916. aasta lõpus ja uue aasta alguses osales Grosschmidt võitlustes Riia sillapeal. 23. detsembril sai ta Kalnciemsis lahingus teistkordselt haavata, samuti vasakust käest, kuid seekord kergemalt, mistõttu jäi rindele. 23.12–31.12 1916 toimunud Jõululahingutest osa võtmise eest autasustati teda Püha Stanislavi III klassi ordeniga ja lahingute eest Kekkau sihil 05.01–15.01 1917 teenis ta Püha Anna III ja IV klassi ordenid.³⁸ 1917. aasta 2. veebruaril ülendati Grosschmidt alamleitnandiks ja sama aasta 2. juunil leitnandiks. Maailmasõja vältel viibis ta erinevatel aegadel kokku 2 aastat ja 39 päeva tagalas ning 10 kuud ja 25 päeva rinde eesliinil.³⁹

Veebruarievolutsiooni päevil viibis Grosschmidt Riia rindel ning eesliini kaevikutes möödus see pöördeline sündmus peaaegu märkamatuks. Ajapikku andis muutustest märku asjaolu, et sõjategevus hakkas soiku jääma. Grosschmidt ei hinnanud toimuvat negatiivselt, vaid pigem tundis tegevuseta hulkuvate sõdurite seas varstise rahu eelaimdusi. Revolutsiooni pahupoolelt jäi talle silma sõjaväelise distsipliini kiire langus.

Pärast revolutsiooni sai alguse ka erinevate vähemusrahvuste koondumine Vene armees. Selle ilminguga puutus Grosschmidt esmakordselt kokku aprillis 1917, mil Riia rindelõiku saabus Oudovast 295. tagavarapolgu marsirood, mis koosnes täielikult eestlastest. Esialgu kavatseti marsiroodu 300 meest teiste allüksuste vahel ära jagada, kuid eesti soldatid avaldasid kindlat soovi jätkata teenistust samas koosseisus. Grosschmidtile tehti ülesandeks neile aru pähe panna, kuid tema veenis ümber hoopiski polguüles. Nii moodustatigi 440. Buguruslani polgus Eesti rood (10. rood), mille ülemaks määrati Grosschmidt.⁴⁰

---

³⁷ RA, ERA.495.7.5661, L 4, 10.

³⁸ Samas, L 1-2, 4, 10.

³⁹ Samas, L 4.

⁴⁰ Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 10-18.

Grosschmidt osales 110. jalaväediviisi eestlaste esindajana 18.-22. juuni Tallinnas peetud I Eesti sõjaväelaste kongressil. Talle jäi kongressist negatiivne mulje. Tema sõnul seal käratseti, sõimeldi ja ainult süüdistati üksteist. Eestlaste koondamise kohta väerindel oli kuulda laitvaid arvamusi ning ta tundis, et pidi selle kohta avalduse tegema. Tema leidis vastupidiselt, et: „... on hulga õilsam, kui eesti sõdur koondab ennast just rindel, tule all olles. Siis ei saa meile keegi näpuga näidata kui nahahoidjaile ja argpüksele ega kuulda ka venelasilt etteheiteid, et eestlased oma polkude asutamisega just praegusel momendil, mil saksa väed on asunud kõikjal pealetungile, – mängivad vaenlasega kaasa”. Tema avaldus võeti vaikides vastu, millest ta järeldas, et temast kas ei saadud aru või loeti ennast temast targemaks.⁴¹

20. augustil, Riia operatsiooni ajal sattus ta Ropaži jaama ümbruses toimunud lahingute käigust raskelt haavatuna sakslaste kätte sõjavangi.⁴² Tema läheduses lõhkenud šrapnell tekitas tõsised haavad mõlemasse jalga, mõned kergemad teistesse kehaosadesse ning samuti peapõrutuse. Sakslaste poolt kinni võetuna viidi ta raskete haavadega saksa sidumispunkti. Peale esmase arstiabi saamist liiguti haavatutega Väina jõe suunas. Eduard on memuaarides väitnud, et Üksküla läheduses marssis neist mööda orkester ja salk ratsanikke, kelle seas tundis Grosschmidt piltide järgi ära Saksa keisri Wilhelm II ning kes pidas kohal viibinud väeosadele lühikese kõne.⁴³

Üksküla juurest liiguti edasi Miitavisse, kuhu jõuti sama päeva õhtuks. Seal paigutati kannatanud avatud laatsaretti. Kuna ala oli suhteliselt tagasihoidliku valve all, tekkisid Grosschmidtil mõtted põgeneda, kuid juba varsti toimetati ta, koos mitmete teistega sanitaarrongi. See sõitis linna Schneidemühl Lääne-Preisimaal, sealt edasi Stralsundi.⁴⁴ Peale paranemist paigutati ta Crefeldi vangilaagrisse⁴⁵, mis asus Dänholmi saarel⁴⁶. Oma saatusest on Grosschmidt kirja teel teavitanud ka koduseid. Ühtlasi on ta neil palunud saata toidupakke, raamatuid, kirju ja muud vajalikku.⁴⁷ Saarelt pääses ta koju 1918. aasta maikuus.⁴⁸

---

⁴¹ Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 36-37.

⁴² RA, ERA.495.7.5661, L 1.

⁴³ Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 68-79.

⁴⁴ Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 81-89.

⁴⁵ RA, ERA.495.7.5661, L 2.

⁴⁶ Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 105.

⁴⁷ RA, ERA.4006.2.13, L 1-3.

⁴⁸ RA, ERA.495.7.5661, L 2.

1.3. Vabadussõjas

1918. aasta veebruarikuu viimasel nädalal võtsid rahvuslikult meelestatud poliitilised jõud võimu Eestis eneste kätte, kuulutasid välja iseseisva Eesti Vabariigi ja moodustasid selle Ajutise valitsuse. Kuid juba mõni päeva varem oli alanud Saksa vägede viimane suurpealetung idarindel, mis viis 4. märtsiks kogu Eesti nende kontrolli alla ja tõi kaasa üheksa kuud väldanud Saksa okupatsiooni.

Mõnda aega sallisid sakslased eesti rahvusväeosade (1. eesti jalaväediviis) olemasolu, kuid Saksa 68. armeekorpuse juhataja kindralleitnant Adolf von Seckendorffi 5. aprilli päevakäsuga sai alguse nende likvideerimine.⁴⁹ Eesti Ajutine Valitsus leidis, et polgud peaks demobiliseerima nii, et neid oleks võimalik vajadusel uuesti kokku kutsuda. Selle saavutamiseks pidid ohvitserid omavahelist suhtlust ülal hoidma, mitte sakslaste teenistusse astuma või Eestist ära sõitma. Saksa vägede tulekul lahkus siiski grupp rahvusväeosade vanemaid ohvitseri Venemaale. Eestisse jäänud ohvitserid proovisid omavahel suhelda, tihedaim läbikäimine toimus 1. eesti jalaväepolgu ja eesti tagavarapataljoni ohvitseride vahel. Täpsed andmed kommunikatsiooni kohta puuduvad, sest läbikäimisest napib kirjalikke allikaid. Enamus ohvitseri pöördus tagasi sõjaeelse elu juurde, kuid mingi osa üritas organiseerida Omakaitse sildi all rahvuslikke sõjajõude.

Tartumaal alustas leitnant Julius Kuperjanov salajast tööd omakaitse korraldamiseks 1918. aasta mais ning paari kuuga oli ta moodustanud kaastööliste võrgustiku, kuhu kuulus umbes 150 meest. Nende meeste seas olid eelkõige Eesti tagavarapataljoni ohvitserid, kes hiljem mängisid keskset rolli Tartumaa Kaitse Liidus ja Kuperjanovi partisanide pataljonis. Oktoobris hakati varustama ennast relvade ja laskemoonaga.⁵⁰

Nagu eelmises peatükis mainitud, sai Grosschmidt 1918. aasta mai kuus Crefeldi vangilaagrist vabaks. Jõudnud kodumaale tagasi leidis ta eest sakslaste poolt okupeeritud Eesti. Keelust hoolimata otsis ta ühendust teiste eesti ohvitseridega ja hakkaski mõnega neist igapäevaselt salaja kohtuma. Grosschmidti sõnul leidsid nad ühiselt, et kodumaal pole midagi teha – ükski rahvuslik organisatsioon ei tegutsenud, ajalehed olid suletud või tugeva tsensuuri all, koolid kinni või saksakeelseks muudetud ja nii edasi. Koos tekkis neil plaan minna Venemaale. Kohtumistel tutvus Grosschmidt Petrogradi eestlase Julius Rebasega. Tema rääkis Eduardile, et Venemaal viibib eestlane Laidoner, kes aitab eestlasest ohvitseridel

⁴⁹ Pajur, A. (2016). Eesti rahvuslikud väeosad 1918. aasta kevadtalvel, lk 501.

⁵⁰ Kröönström, M. (2010). Kaptenite ja leitnantide sõda, lk 23-24.

pääseda Arhangelskisse inglise ekspeditsiooniväe teenistusse. Okupatsioonivõimud ei takistanud Venemaale sõitu, seega otsustas ta Peterburi sõitmise kasuks.

Venemaal ei õnnestunud tal Laidoneriga ühendust saada ning kui kuulutati välja kõigi endiste ohvitseride mobilisatsioon punaarmeesse, tuli tal valida, kas minna tagasi Eestisse või alistuda mobilisatsioonile. Ta otsustas okupeeritud kodumaale tagasi minemise asemel otsida ajutist teenistust punaväes. Mobilisatsioonikomisjonis tunnistati ta kõlblikuks ja määrati 1. Tallinna kommunistlikku kütipolku.

Tallinna polgu kantseleis pakkus Leonhard Ritt⁵¹ talle rooduülemade positsiooni II pataljonis, mis saadeti võitlema tšehhide vastu. Grosschmidtil polnud huvi võidelda punaväelasena rindel ja palus jääda Peterburi. Tema palve täideti ning ta määrati Leonhard Ritti poolt 2. Viljandi kütipolku. Ritt teadis ka Laidonerist ja soovitas Grosschmidtile proovida minna üle piiri Soome. Tema informatsiooni kohaselt viibis Laidoner sel ajal Helsingis.⁵²

Novembri keskel 1918. aastal levis eestlastest punaväelaste seas kuulujutt, et Saksa okupatsiooniväed otsustasid anda Eesti kommunistliku partei võimu alla. Grosschmidtile tuli üllatusena, et tegelikult oli Eestis võimal juba Eesti Ajutine Valitsus ja moodustati Eesti rahvaväge. Koheselt tekkis idee põgeneda punaväe ridadest. Ohtliku põgenemisteedekonna lõpuks jõudis ta mõne aja pärast taas kodumaale.⁵³

5. detsembril 1918 ilmus ta rahvaväe peastaapi Tallinnas ja suunati ohvitseride reservi 4. rühma. 1919. aasta 14. jaanuaril määrati teenistusse 2. jalaväepolku ning kaks päeva hiljem 3. pataljoni nooremohvitseriks. 1919. aasta veebruarist kuni märtsini oli ta üheksal korral 2. diviisi sõjaväljakohtu liige.

11. juunil 1919 viidi ta üle Kuperjanovi partisanide pataljoni ja määrati 2. roodu vanemohvitseriks.⁵⁴ See tähendab, et enne 1919. aasta juunit ei võtnud ta osa lahingutest, milles oma raamatu "Pealuu märgi all" esimeses pooles on kirjutanud. Näiteks on ta väga detailselt toonud lugejani Paju lahingus toimunu, eelkõige ilmselt seetõttu, et selles verises võitluses, 31. jaanuaril, kaotas elu pataljoni rajaja. Et selles lahingus ei osalenud 2. jalaväepolk⁵⁵, ei saanud ta seal viibida ka mitte-partisanina. Samas ei olegi ta enne oma pataljoniga ühinemist aset leidnud lahingute kirjeldamisel kordagi rääkinud mina-vormis või toonud sisse enda emotsioone seoses toimunuga.

⁵¹ Leonhard Ritt (1892-1947) oli inseneriväe nooremohvitser, kes tegi karjääri punaarmees, tõustes 1. Tallinna kütipolgu ja seejärel 1. Eesti kütidiviisi ülemaks. Tuli 24. mail 1919 Eesti rahvaväe poolele üle.

⁵² Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 205-209, 216-247.

⁵³ Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 274-290.

⁵⁴ RA, ERA.495.7.5661, L 5.

⁵⁵ Harjula, M. (2009). Eesti 1914-1922 : maailmasõda, revolutsioonid, iseseisvumine ja Vabadussõda, lk 183-185.

1. juulil määrati Grosschmidt Kuperjanovi partisanide pataljoni 5. roodu ülemaks, mida ta juhtis kuni oli sunnitud selle üle andma 1920. aasta veebruaris seoses auastme kaotamise ja kaitseväeteenistusest väljaheitmisega. Kuperjanovi pataljoniga võttis ta osa Landeswehri vastasest võitlusest 21. juunist 1919 kuni 3. juulini. Vahemikus 1919–1920 oli ta neljal korral Kuperjanovi partisanide pataljoni sõjaväljakohtu esimees.⁵⁶

1919. aasta augusti keskel võttis Grosschmidt osa Porhovi operatsioonist ja 24.–26. augustini võitles Vana-Irboska all. 30. septembrist 7. oktoobrini osales sõjategevuses kindlustatud liinil Irboska raudteejaama juures, 14. oktoobrist 5. novembrini Krasnaja Gorka operatsioonil ning detsembrist kuni 1920. aasta alguseni teistkordselt kindlustatud liinil Irboska raudteejaama juures. Vaprusega lahingutes Landeswehri vastu Riia all (27.-28.06.1919) ja punaarmee vastu Krasnaja Gorka operatsioonis (oktoobri teisel poolel) teenis ta välja, teenis ta välja II liigi 3. järgu Vabadusristi.⁵⁷

Sõja lõpukuudel kandis Kuperjanovi väeosa juba polgu nime, mille 3 pataljoni koosseisus oli 10 jalaväeroodu, 2 kuulipildujate-, maakuulajate-, side-, töö-, komandandi-, ja muusikakomando. Ainukese üksusena Eestis omas raske- ja kergepatareid. Grosschmidt on pakkunud, et selleks ajaks kuulus polgu ridadesse umbes 2000 meest.⁵⁸

1.4. Salakaubitsemine ja auastme kaotus

Pärast vaherahu sõlmimist Eesti Vabariigi ja Nõukogude Venemaa vahel oli leitnant Grosschmidt rooduülemana Pihkva järve ääres piirikaitsel.⁵⁹ Siin on mõeldud vaherahulepingut, mis jõustus 3. jaanuaril 1920 ja millega sõjategevus rindel küll lõppes, aga mõlemad osapooled pidid jääma oma endistele seisukohtadele ning kõiksugused vägede ümberpaigutused nii rindel kui tagalas olid keelatud.⁶⁰

Eraisik Pjotr Lutschin sai 8. jaanuaril 1920 käsu asuda Kuperjanovi partisanide polgu 5. roodu käsutusse. Lutschin on oma tunnistuses öelnud, et tema isa koju ilmus ohvitser, kelle nime ta ei mäletanud ja “nõudis hobust küüti minemiseks”.⁶¹ Roodu juurde jõudnud, tegid leitnant Grosschmidt ja veltveebel Puusaag talle ülesandeks sõita üle Listovka järve ja

⁵⁶ RA, ERA.560.1.4, L 15; ERA.495.7.5661, L 5.

⁵⁷ Pihlak, J., Krillo, A., Strauss, M. (2004). Eesti Vabaduse Risti kavalerid, lk 722; ERA.495.7.5661, L 5.

⁵⁸ Grosschmidt, E. (1995). Pealuu märgi all, lk 5.

⁵⁹ RA, ERA.495.7.5661, L 38.

⁶⁰ Eesti Vabadussõda 1918-1920. (1997). II. osa, lk 437.

⁶¹ RA, ERA.927.3.2433, L 130.

sealsest külast leida keegi kaupmees, kellele salakaupa müüa. Korraldus anti hoolimata sellest, et rahulepinguga oli ala, mis jäi vastaspoolte kaitseliinide vahele, loetud erapooletuks ja sinna oli kummalgi poolel keelatud tungida.⁶² Mõistagi oli keelatud ka salakaubaga äritsemine.

Lutschiniga läks kaasa ka veltveebel Puusaag ise. Kaupmehed leitud, sõitsid nad nendega uuesti tagasi. Järgmisel päeval läksid leitnant Grosschmidt, veltveebliid Hiob ja Puusaag Suur-ja Väike-Vidovitši külade vahelt järve juurde, et seal müüa kott nisujahu, 3 puuda loomakonserve, 3 plekkkasti ameerika sinki ja kakskümmend naela suhkrut. Üks osa müüdi kaupmeestele 7000 duumarubla eest ja ülejäänud toodi tagasi. Valgast tõi ohvitseri asetäitja Einsild juurde veel 110 puuda soola, 6 puuda pekki, kaks tükki rullsinki, 20 naela mahorkat, 10 naela suhkrut, 10 naela seepi ja 2,5 puuda püüli jahu.

13. jaanuari öösel viidi kogu kraam jälle järvele ja kaasa läksid Grosschmidt, Einsild, Hiob, Puusaag ning Lutschin küüdimehena. Grosschmidti käsul lõhuti piiril seisnud traattõkkes, et kaubaga läbi pääseda ja sellest müüdi 83000 duumarubla eest kaupa ja ülejäänud toodi taas tagasi.⁶³ Alles jäänud kaubaga sõideti järgmine õhtu uuesti välja, kuid äritsemiseni ei jõutud, kuna tee peal sattusid nad kokku enamlastega ja olid sunnitud tagasi pöörduma. Tagasi jõudes arreteeriti lipnik Kõivu⁶⁴ korraldusel Hiob, Puusaag ja Lutschin ning konfiskeeriti salakaup. Äravõetud kaup paigutati aita. Osa sellest nõudis Einsild valvurit ähvardades tagasi ning müüs kohalikele maha. Teise osa peitis Puusaag ära. Grosschmidtilt 5. roodu ülevõtmisel tuli välja, et pekki ja tubakat on kaduma läinud ja sõduritele andmata jäänud, mistõttu kahtlustati, et ka riigivaraga on kaubeldud.⁶⁵

Uurimise käigus selgus, et Grosschmidt olevat enne salakaubitsemist samuti oma võimu kuritarvitanud. Süüdistuste kohaselt viis ta 1919. aasta oktoobris Krasnaja Gorka piirkonnas läbi ühe naisterahva korteris läbiotsimise ja nõudnud relvaähvardusel naise raha. Kokkuvõttes süüdistati Grosschmidti sõjariistadega varustatult Venemaale salakauba vedamises, traattõkete eemaldamises 3 sülla laiuselt ja Krasnaja Gorka ümbruses kellegi naisterahva raha, riiete ja muu kraami röövimises, tema löömisel ja relvaga ähvardamises.⁶⁶ Grosschmidt ise tunnistas ennast enamustes kaubitsemisega seotud väärtegudes süüdi. Tema tunnistuse kohaselt olid neil sõjariistad kaasas, et enamlastele vastu hakata ja kaubaga läbipääsemise eesmärgil oli ta tõesti käskinud traattõkkes eemaldada. Soola müüsid nad

⁶² Eesti Vabadussõda 1918-1920. (1997). II. osa, lk 437.

⁶³ RA, ERA.927.3.2433, L 2.

⁶⁴ Lipnik Julius-Rudolf Kõiv oli samuti Kuperjanovi partisanide polgu ohvitser.

⁶⁵ RA, ERA.927.3.2433, L 2.

⁶⁶ Samas, L 3, 4.

enamlastele nii, et pool kotti täitsid liivaga ja pealepoole pannud soola. Riigivara omandamises ja röövimises ta ennast süüdi ei tunnistanud, väites, et need olid valekaebused.

19. veebruaril 1920. aastal andis leitnant Grosschmidt 5. roodu üle. 21. veebruaril saadeti ta soomusrongide diviisi ülema käsutusse ja kustutati Kuperjanovi partisanide polgu ohvitseride nimekirjast. 23. veebruaril loeti ta arreteerituks sõjaringkonnakohtu uurija korraldusel. Niisiis tuli sõjaringkonna kohtu uurijalt Tartu linna komandandile käsk arreteerida Grosschmidt, Einsild ja Soodla. Grosschmidti asukoht oli esialgu veel teadmata.⁶⁷

Sama päeva õhtul kell 22.30 saadeti aga meeste järgi korrapidajaohvitser alamleitnant Veskimets ja ohvitseri asetäitja Soosaar koos patrulliga restorani Roetlinger. Restoranis sõid 2 tagaotsitavatest, leitnant Grosschmidt ja ohvitseri asetäitja Udo Einsild parajasti õhtust koos rahvaväelase Einsilla ja alamleitnant Kasega. Veidi aja pärast saabus arreteerijad väljasaatnud kaptenile teade, et mehed ennast arreteerida ei lase ja on relvadega vastu hakanud. Lõpuks said mehed küll kinni võetud, kuid Tartu linna komandandi käsul algatati juurdlus vahejuhtumi asjaolude väljaselgitamiseks.⁶⁸ Kolme komando liikme tunnistuse kohaselt, sisenesid esialgu kabinetti ohvitserid, millele järgnes äge sõnelus. Selle peale sisenesid patrulli liikmed, kelle kinnituse kohaselt hüppas leitnant Grosschmidt toolile, võttis välja revolvri ja lausus: “Minul on üheksa kuuli, palju teie tahate?”. Ta kinnitas, et tema, partisan ohvitser, ennast arreteerida ei lase, täidab ainult polkovnik Partsi käsku ja teisi võimuseid ei tunnista. Lõpuks viidi nii ohvitseri asetäitja Einsild kui ka leitnant Grosschmidt jõuga kabinetist minema.⁶⁹

Grosschmidti enda ütluse kohaselt, ei lasknud ta ennast arreteerida, kuna oli polgu ülema poolt komandeeritud Tartusse ning leidis, et peab täitma ainult tema käsku. Tema sõnul, võttis ta revolvri välja ja ütles, et laseb ennast arreteerida polkovnik Partsi⁷⁰ käsul, kuid kuna teda ei sihitud, siis ka tema relva kellegi suunas ei tõstnud. Hetk hiljem tiriti tema koos teiste polguvendadega löökide ja karjumise saatel kabinetist välja. Seejärel pandi käed raudu ja viidi läbiotsimisele.⁷¹

28. veebruari anti ohvitseri asetäitja Einsild ja leitnant Grosschmidt 2. diviisi ülema päevakäsuga sõjaväljakohu alla süüdistatuna sõjavõimudele relvastatud vastuhakus nende ametikohustuste täitmisel. Kohtuistung toimus järgmisel päeval. Kumbki kohtualune end süüdi ei tunnistanud. Sellegipoolest mõistis sõjaväljakohus nad süüdi, leitnandile määrati

⁶⁷ RA, ERA.927.3.2433, L 3, 19, ; ERA.495.7.5661, L 5.

⁶⁸ RA, ERA.518.1.281, L 2, 3.

⁶⁹ Samas, L 3.

⁷⁰ Karl Parts (1886-1941) oli Vabadussõjas Soomusrongide diviisi ülem.

⁷¹ RA, ERA.518.1.281, L 4.

kõigi õiguste kaotamisega 12 aastat sunnitööd ja ohvitseri asetäitja Einsild määrati sunnitööle 6 aastaks. 1. märtsil 1920 määrati Grosschmidt polgu ohvitseride reservi ja samal päeval kaebasid süüalused kohtuotsuse edasi, põhjendades, et tegemist ei olnud relvastatud vastuhakuga, vaid arusaamatusega. Märtsikuu seitsmendal päeval lükati edasikaebus Laidoneri⁷² otsusega tagasi. Grosschmidti ja Einsilla abistamiseks esitas polguülem kapten Jaan Unt mai kuus soomusrongide diviisi ülemale ametliku palve meestele väärtetu andeks anda. Sõjaringkonnakohus leidis 12. augustil 1920 Grosschmidti süüdi olevat riigi- ja eravara raiskamises ning ta mõisteti teenistusest väljaheitmisele ühes auastme ja mõnede õiguste kaotamisega.⁷³

Süüdimõistetud õnneks kergendas sõjaminister sama aasta 18. septembril sõjaväljakohtu karistust. Nimelt tühistati Grosschmidtile määratud 12 aastat sunnitööd, kuid sõjaringkonnakohtu määratud karistus ehk auastme kaotus ja sõjaväest väljaheitmine, jäi kehtima.⁷⁴

Mõni aeg pärast teenistusest vabastamist siirdus ta tööle Päevalehe trükikotta, kus pidas ametit aastatel 1922–1923. 1923. aastal töötas ta ettevõttes “Arnold ja Uhlemanni” ja vahemikus 1923–1924 ühtlasi ka David Beilinsoni trükikojas.⁷⁵

Uuesti võeti kohtu- ja siseministri poolt Grosschmidti karistuse teema üles 24. märtsil 1932, kuna Grosschmidt palus tagasi anda kohtuotsusega ära võetud õigused ja auaste. 11. mail õnnestuski tal valitsuse otsusega kaotatu tagasi saada.⁷⁶

1.5. Eduard Grosschmidti elu Prantsusmaal

Eduard Grosschmidt viibis Prantsusmaal 1924. aasta keskpaigast kuni 1929. aasta keskpaigani. Eduard Grosschmidti tütre meenutuste kohaselt oli Prantsusmaale mineku motivatsiooniks eelkõige seiklushimu. Eduardi varasematest kirjadest võib välja lugeda soovi saada eemale kodumaast ja eelkõige kaasmaalastest. Ei või kindel olla, kas see emotsioon oli otseselt seotud sekeldustega, mis viisid leitnandi auastme ja õiguste kaotamiseni 1920. aastal, küll aga on ta oma pettumust selle seigaga seoses väljendanud.⁷⁷

---

⁷² Johan Laidoner (1884-1953) oli Eesti Vabariigi sõjavägede ülemjuhataja.

⁷³ RA, ERA.518.1.281, L 25, 26, 30-32, 38-39, 44; ERA.495.7.5661, L 5, 38.

⁷⁴ RA, ERA.495.7.5661, L 38.

⁷⁵ RA, ERA.1569.1.2532, L 1.

⁷⁶ RA, ERA.495.7.5661, L 35, 40.

⁷⁷ RA, ERA.4006.2.13, L 24, 42-43; Jääger, M (2019).

Esimene sõnum Pariisist on saadetud kodumaale 26. oktoobril 1924. Juba algusest peale oli tal plaanis Eestisse minna perekonda külastama, kuid sinna paikseks jäämist ta esimestel aastatel endale ette ei näinud. Siiski oli ta küllaltki kursis Eestis toimuvaga, sest käis läbi Pariisis tekkinud eestlaste kogukonnaga, mis suurel hulgal koosnes Tartust tulnud üliõpilastest ja need õpilased käisid kokku saamas “kurikuulsas” kohas nimega Cafe Rotonde⁷⁸. Ta hoidis ennast kursis ka Eesti ajakirjandusega, lastes isal Prantsusmaale kodumaa ajalehti saata. Teise hulgas suhtles ta Pariisis olles ka kunstniku Eduard Wiiraltiga, kirjutades tema kohta 1929. aasta veebruaris, et Wiiralt on kuulsamaks saanud ja hulga oma teoseid maha müünud ning prantsuse kunstiajakirjades kirjutatakse temast tihti.⁷⁹

Esialgu ta pigem kiitis Pariisi seoses sellega, et alguses ei olnud tal probleemi töö leidmisega. Ta tõi esile, et töölised ongi peamiselt sisserändajad: lätlased, sakslased, venelased ja poolakad. Ajapikku hakkas rahaga probleeme tekkima ja selgus, et tööturg ei ole Pariisis välismaalasele nii soodne, kui esialgu tundus. Isa üritas oma võimete piires poega rahaliselt toetada ja vahel sattus ka vastupidi olema.⁸⁰

Esimeses töökohas, mille olemust ta kirjades ei täpsusta olid Grosschmidtil väga pikad vahetused, nimelt poole kaheksast hommikul öösel neljani. Eeldatavasti oli tal ka puhkepäevi, kuid väsitava töögraafikuga seoses tekkisid tal mõtted edasi reisida Ameerikasse, sest etemaid võimalusi, mida ta Eestist Prantsusmaale otsima läks, ei olnud ta leidnud. Eestisse ta naasta ei soovinud ja leidis parimaks võimaluseks olevat kas Kanada, kus Pitka⁸¹ ja tema väimees oleks Eduardi vastu võtnud ja abistanud, või siis Ameerika Ühendriigid, kus olid teda ootamas teised tuttavad.⁸²

Tema sooviks oli saada tööle trükikotta, kus ta oleks teeninud 35–45 franki päevas, kuid Pariisis hästi äraelamiseks oleks sellestki väheks jäänud. 1926. aasta lõpupoole proovis ta asjata tööd saada nii prantsuse, vene, poola kui ka ukraina ajalehtede trükikodadesse. Prantslaste juurde tööle saamine oli peaaegu välistatud, kuna prantsuse keel ei olnud tal veel selge. Parim võimalus oli saada vene trükikotta, kuid ta ei osanud sealsete masinatega ümber

---

⁷⁸ Pariisi Montparnasse linnaosa üks kuulsamaid kohvikuid Cafe de la Rotonde tegutseb tänapäevalgi ja juba kaugelt üle saja aasta.

⁷⁹ RA, ERA.4006.2.13, L 9-11, 22, 37, 42.

⁸⁰ Samas, L 12.

⁸¹ Johan Pitka (1872- 1944) oli Eesti Vabariigi Merejõudude juhataja ja Eesti Vabadussõjas Eesti sõjaväe organiseerimisel üks kesksemaid tegelasi. Eduard oma kirjades täpselt ei ütle mismoodi ta Pitkat tunneb. Küll aga mainis ta, et Pitka väimees, ilmselt siis leitnant Aleksander Päären, kes abiellus Pitka tütre Lindaga, on tema hea sõber, seega võib-olla, et läbi tema.

⁸² RA, ERA.4006.2.13, L 12, 15.

käia. Elukvaliteeti mõjutas tema sõnul ka frangi pidev langemine ja sisepinged Prantsusmaal.⁸³

Pariisis elas ta esialgu koos härrasmehega, kelle hüüdnimeks oli Abe. Tema päris nimi oli Udo Einsild ja tegemist on aseohvitseriga, kellega koos nad Eestis salakaubitsemise ja arreteerimisele vastuhakkamise eest karistuse said. Just tema oli Eduardi sõnul Prantsusmaale minemise idee välja käinud. Oma teoses “Pealuu märgi all” on Grossschmidt talle pühendanud lausa terve peatüki, kus on tal Einsilla kohta peamiselt öelda häid sõnu.⁸⁴ Koos satuti pahandustesse ja koos mindi ka Prantsusmaale. Siit võiks järeldada, et mehed olid juba palju aastaid olnud head sõbrad.

1926. aasta septembriks olid nende teed tülide tõttu lahku läinud. Abe olevat pikka aega elanud Grossschmidt kulul, mistõttu ei olnud Eduardil võimalik enda jaoks raha kõrvale panna. Kahjutoovast kaaslasest lahku läinud tekkisid tal esimest korda uuesti mõtted hakata raha koguma ja naasta Eestisse, kuna ta oli jõudnud arusaamale, et välismaalasena Pariisis karjääri teha on teostamatu ja võimalused piirduvad vaid töölise ametiga.

Sel ajal tekkisid esimesed probleemid ka võõral maal viibimise ja tööloaga. Asi tikkus juba sinnamaale, et politsei plaanis teda riigist välja saada, kuid teinud viivu tööd kuskil maapiirkonnas, telliskivivabrikus, sai ta uued elamis- ja tööloa ning naases siis taas Pariisi, kus asus tööle kuhugi vaksalisse.⁸⁵

Ameerikasse minemise plaan aina venis, kuna rahaga oli kitsas ja samuti tahtis Grossschmidt prantsuse keelt selgeks saada, et oleks võimalik kunagi tõlkida või vähemalt suhelda ja rääkida selles keeles. Keeleoskusega oleks tal olnud juba palju paremad töövõimalused, näiteks oli võimalus minna asumaadesse mustanahaliste „kaikameheks”. Kuna prantslased selle töö peale väga ei kippunud, siis oleks selle töö eest olnud võimalik saada 2000-3000 franki kuus. Leping oleks pidanud tegema küllaltki pikas ajaks, 3–5 aastaks, seega oli tal kahtlusi, kas see oleks tema jaoks hea valik. Ometi tõi ta 1926. aasta septembris esimest korda välja plaani minna Aafrika mandrile, kui Ameerikasse minek ei peaks võimalikuks saama. Emotsioonid seoses Eestisse naasmisega muutusid tal tihti ja suhteliselt radikaalselt, oma 1926. aasta septembri alguses saadetud kirjas laudab ta selle mõtte jälle täiesti maha. Sama aasta lõpus oli tal plaan siiski külla minna, kuna oli peret näinud viimati jõuludel kolm aastat tagasi, kuid kesine sissetulek rikkus ka need plaanid.⁸⁶

---

⁸³ Samas, L 14, 25.

⁸⁴ Grossschmidt, E. (1995). Pealuu märgi all, lk 40-46. ; RA, ERA.4006.2.13, L 24.

⁸⁵ RA, ERA.4006.2.13, L 17-18.

⁸⁶ RA, ERA.4006.2.13, L 21, 23.

Välismaal viibimise ajal tegeles ta esimest korda reisikirjade koostamisega. Ta saatis isale ka Pariisi kohta kirjeldusi, kuid nentis, et reisikirju on raske koostada. Selleks ajaks oli ta Pariisis elanud juba 2 aastat, aga rahaga oli pidevalt kitsas ning ei olnud võimalik mitmeid olulisi kohti külastada. Mõistagi oli tal siiski huvi Pariisi ajalooliste vaatamisväärsuste vastu. Eiffeli tornis käis ta lausa mitu korda, samuti Louvre`is ja teisteski muuseumites. Eriti avaldas talle muljet Revolutsiooni muuseum ja Arheoloogiamuuseum ning viimases peamiselt Egiptusest pärit eksponaadid. Ta oli kindel, et mingi hetk leiab ta selle raha ja käib ära teisteski ikoonilistes paikades nagu näiteks Versailles' ja St. Germain'i lossides. Olgugi, et ta ka ise leidis, et sinnamaani tehtud reisikirjad on kiiruga kokkupandud ja ehk „ajalehekõlbmatud”,⁸⁷ oli tema veendumuse kohaselt nende pideva mitteilmumistega seotud Postimehe toimetuse liige ajakirjanik Georg (Yri) Naelapea, kes olla selleks käsu saanud kõrgemalt. Halva kogemuse tõttu ei tahtnud ta enam sõnagi Postimehele kirjutada. Ta oli sunnitud saatma oma kirjad hoopis Kajale, Vaba Maale, Esmaspäevale ja Rahvalehele. Päevalehe välistas Grosschmidt täielikult Karl August Hindrey tõttu, kellega tal olid suhted päris halvad.

1928. aasta augustis viibis Grosschmidt vahepeal Eestis Tallinnas. Isa soovitas tal proovida saata veel reisijutte Eesti ajalehtedele, kuid olles pidevatest äraütlemistest nõrдинud, ei olnud Eduardil enam motivatsiooni. Ta kaalus isegi kirjutamise ja tõlkimise lõpetamist, leides, et tal polevat selleks annet.⁸⁸

Sama aasta oktoobris oli ta tagasi Prantsusmaal. Elas Caeni linnas, mis tema sõnul olnud veel väiksem, kui Tartu. Sinna oli ta kolinud kellegi tuttava noormehe kutsel ja selleks, et saada kätte Prantsusmaal elamise luba. Elutingimused ei olnud kiita. Enamik linna majadest, kaasaarvatud tema kortermaja olid kütteta, tualettruumid oli harvaks nähtuseks ja linnas puudus kanalisatsioonisüsteem. Elektrit anti vaid õhtul kella üheteistkümneni, seega tal ei olnud võimalik peale tööd tõlkimise ja lugemisega tegeleda. Need tegevused olid talle piisavalt tähtsad, et ta asus juba varakult otsima uut elukohta. Tal ei olnudki plaani sinna kauaks jääda, kuna lootis ruttu oma paberid korda saada ning tagasi mõnda suuremasse linna suunduda. Selles väikses linnas sai ta lõpuks tööd trükikojas. Tolles linnakeses oli töölisest suur puudus, seega ameti leidmine ei olnud keeruline. Palka sai siiski väga vähe, mis tingis soovi väikelinnast võimalikult kiiresti minema saada. Tööloa hankimiseks, pidi aga linnakese tööandja paberil garanteerima Grosschmidtile töö vähemalt aastaks ajaks. Tema ankeetleht, ülemuse tunnistus, saadeti Pariisi ja oli tarvis oodata ministeeriumi kinnitust. Asjaolud muutis

---

⁸⁷ RA, ERA.4006.2.13, L 12-14.

⁸⁸ Samas, L 19, 27.

keerulisemaks tõsiasi, et Grosschmidt oli Pariisis varasemalt juba 2 aastat elanud ja töötanud ilma töö- ja elamisloata, kuid siiski oli tal vähemalt turistiviisa teatud perioodiks. Halvimal juhul poleks talle antud tööluba, vaid uus turistiviisa.⁸⁹

Detsembriks ei olnud ta pabereid kätte saanud, mis tegi talle suurt muret, seega plaanis 1929. aasta alguseks sõitu Pariisi, et asjades selgusele jõuda. Pealinnas oli töö leidmine raske, ilma tööloata ei tahtnud trükikodade peremehed teda võtta, kuna neid ähvardas trahv. Tuli välja, et tema tööandja Caenis oli oma saadetud soovituskirja kohta valetanud ja asjata ootas Eduard väikelinnas ministeeriumi luba.⁹⁰ Tema ainukeseks võimaluseks oli nüüd Pariisis leida tööandja, kes vähemalt kolmeks kuuks oleks nõus ta tööle võtma, et saata uued paberid ministeeriumisse. Veebruari alguseks oli ta endale töö leidnud trükipoekeses, mille omanik Eduardi arvates seadusi ei tundnud ja oli seetõttu nõus ta palgale võtma ja kirjutama ka paberi, et kindlustab välismaalasele ametikoha kuueks kuuks.⁹¹

Pariisis elades tuli mõte sõita Aafrikasse uuesti päevakorra ja sihtkohaks valis ta Kongo. Plaan oli ära sõita 1929. aasta suvel või sügisel. Kirjad annavad mõista, et isa sinna minekut just heaks ei kiida, kuid Eduardil oli enda sõnul kindel soov seal ikkagi ära käia ja võimaluse korral paar aastat elada. Ta oli tutvunud Pariisis ühe argentiinlasest noormehega, kes tema Aafrika reisi oli nõus rahaliselt toetama. Esialgu ei olnud tal plaani hispaania keele oskuseta Ladina-Ameerikasse sõita, kuid 1929. aastal tekkis isegi mõte Argentiinasse sõbra juurde reisida. Esialgne ja eelistatum plaan nägi neile kahele ette 1929. aasta augustis koos Aafrikasse reisima minna, muretseda fotoaparaat ja seal mustanahalistele jäädvustusi näidata ning sellest elatuda. Algusest peale oli mõte mõnes Eesti ajalehes ka reisikirju avaldada. Olles raha juba ammu kõrvale pannud ning lootuses reisida koos sõbraga, oli ta siiski veendunud, et Kongosse rändab ta kasvõi üksinda.⁹²

Märtsis 1929 oli ta kaotanud töö väikses trükipoes, kuna ülemus oli ennast seadusega kurssi viinud ja hakkas trahvi kartma. Õnneks oli Grosschmidt Pariisi naastes liitunud trükikalite seltsiga, mille läbi pakuti talle tööd suures trükikojas. Juuni alguses oli oodata uue viisa kättesaamist. Viisat ta ikkagi ei saanud ja juuni algul plaanis sõitu Brüsselisse, kus kavatses tööd otsida ja selleläbi ka luba taotleada. Belgias viibimiseks oli tal ainult kuu lõpuni kestev viisa ja ta arutles, et kui tööd ei leia, siis peab ilmselt Eestisse tagasi sõitma.⁹³

---

⁸⁹ Samas, L 28-29.

⁹⁰ RA, ERA.4006.2.13, L 30, 32.

⁹¹ Samas, L 32-33.

⁹² Samas, L 30-31, 39, 40.

⁹³ Samas, L 38-39, 45.

1. 6. Elu peale Prantsusmaad ja väljamõeldud Aafrika reis

Viimane kiri Prantsusmaalt jõudis Eestisse 16. juunil 1929. Peale suurt tühimikku allikates on järgmine kiri isale saadetud Tallinnast 1930. aasta aprilli keskpaigas. Vahemikus 1929. aasta juunist kuni 1930. aasta aprillini oleks ta oma reisikirjade järgi pidanud viibima Aafrikas. Siiani on suurem osa temast ilmunud põgusaid elulookirjeldusi seda arusaamist toetanud. Näiteks Olaf Klaassen raamatus “Aasia ja Aafrika 1918–1945 ja kontaktid Eestiga” kirjutab, et Grosschmidt olevat 1929. aastal teinud 7-kuulise reisi Lääne-Aafrikasse⁹⁴. Samuti mainib “Eesti kirjarahva leksikon”, et 1928–1930 rändas ta Prantsusmaal ja Põhja-Aafrikas saates Eesti ajalehtedele reisikirju.⁹⁵

Rahvalehes ilmus 1934. aasta 19. maist kuni 7. juunini kaks korda nädalas tema reisikiri pealkirjaga “Musta mandri südames”. Huvitaval kombel suutis ta oma kaasaegseid ja ka hilisemaid uurijaid ninapidi vedada niivõrd värvikate Aafrikat kujutavate reisikirjadega, ise kordagi Mustal Mandril tegelikult viibimata. Esimene kahtlus seoses sellega, kas reis tõesti aset leidis, tekkis, kui 1931. aasta veebruaris isale saadetud kirjas seisis, et Aafrika reisikirju ta veel tõlkida pole saanud, aga teeb seda, ja “solgib” need veidi ümber nagu ta oleks ise seal käinud.⁹⁶ Lõpliku kinnituse andis intervjuu Grosschmidt tütre Malle Jäägeriga, et tegelikult isa kordagi Aafrikas ei käinud ja kirjutas reisikirja suure rahapuuduse tõttu. Samas võib kirjavahetusest välja lugeda, et siiras Aafrika reisi planeerimine tõesti käis. Plaanid jäid poolikuks ilmselt rahapuuduse tõttu ja seoses sellega, et ta Prantsusmaalt välja saadeti. Prantsusmaal elamine oli lõpupoole küll seotud igasuguste raskustega, kuid siiski ei kustunud niipea soov taas välismaale minna. Ta leidis, et Eesti riik võinuks ka eeskuju võtta teistelt Euroopa riikidelt nagu Läti, Poola, Tšehhoslovakkia, Jugoslaavia jt ning toetada väljarännet, vastupidiselt olukorrale, kus seda ei tehtud, kuna kardeti tööjõu väljavoolu või palgatõusu nõudmisi.⁹⁷

Peale Prantsusmaalt naasmist kolis ta Tallinnasse. 1930. aastal elas ta oma õe Helmi juures. Tallinnas oli tal eesmärgiks teha autojuhiload, et tal oleks veel mingi amet selge, mida rakendada. Seda mitte ainult Eestis, vaid vajadusel ka välismaal. Peale mõnda eksamil läbikukkumist, sai ta load 1930. aasta suveks tehtud. Tallinnas ta esialgu töötaski ainult autojuhi ametis. Kuna töögraafik oli hõre ja palk madal, siis loobus ta sellest tööst. Otsides

⁹⁴ Klaassen, O. (1990). Aasia ja Aafrika 1918–1945 ning kontaktid Eestiga, lk 62.

⁹⁵ Kruus, O. (1995). Eesti kirjarahva leksikon, lk 556.

⁹⁶ RA, ERA.4006.2.13, L 63.

⁹⁷ Jääger, M (2019). ; RA, ERA.4006.2.13, L 51, 53, 58.

paremat töötsta leppis ta teenistusega kummitoodete tehases, kuid ka seal makstav raha oli väike. Kuni parema koha leidmiseni püsis ta seal siiski töölisena.⁹⁸

Pikalt ta õe juures elada ei saanud, kuna õel oli sündinud väike laps⁹⁹ ning pisiperel ei olnud endagi jaoks korteris piisavalt ruumi.¹⁰⁰ Ta otsustas rentida endale kuskil toa ja sõita Tartusse juhul, kui Tallinnas enam midagi peale hakata pole. Ta oli valmis töö osas isegi ühendust võtma Laidoneri või Pitkaga, lootuses, et tüliasjad minevikust selleks ajaks olid unustatud.¹⁰¹

Järgmise töökoha sai talle Pitka ETK¹⁰² lattu raamatupidaja abiks. Esialgu oli see mõeldud ajutiseks kohaks, kuid Eduard oli kindel, kui selle ameti aeg otsas on, siis Pitka leiab talle midagi uut. Ajutiseks see koht ei jäänud, veel 1931. aasta märtsis oli ta seal tööline, taaskord tänu Pitkale, kes ta laos püsitöötaja kohale sai. Sama aasta mais saadeti ta ETK raames ümber Viljandisse. Ta jätkas tööd laos, tema ülesandeks Viljandis oli lao hoidmine ja selle raamatupidamine. Seal tagati talle peale töökoha ka oma korter. Kuid sealne töökoormus hakkas aegamööda üle jõu käima, seega lootis ta, et Pitka leiab talle ehk mõne variandi, kus “ennast niipalju tappa ei tuleks”. Ta soovis saada töökohta Tartu ETKs, et olla vanematele lähemal.¹⁰³

Vabadusristi kavalerina sai ta 1932. aastal valitsuse otsusega 400 krooni. Sama aasta 11. mail võeti armuandmise puhul ta tagavaraväe ohvitseride nimekirja leitnandi auastmes. 16. septembril tunnistati Viljandi kaitseväeteenistuse komisjoni poolt riviteenistuse kõlblikuks. Sel hetkel kui ta kaitseväeringkonnas üle vaadati töötas ta Viljandis laotöötajana.¹⁰⁴

1932. aasta 31. augustil sai Grosschmidt laulatustunnistuse. Selle muretses ta, et samal kuul abielluda oma tulevase abikaasa Ella-Johanna Singiga. Koos kolisid nad Tallinnasse, kus 1934. aastal pidavat avatama ajaleht Võitlusel¹⁰⁵ oma trükikoda, kus ta käis potentsiaalse töökoha küsimuses peatoimetajaga läbirääkimas. Grosschmidt lootis saada kohta ajalehe toimetusse. Siinkohal võiks oletada, et tema tahe pääseda tööle Eesti Vabadussõjalaste Keskliidu häälekandja toimetusse, viitab tema seotusele

---

⁹⁸ RA, ERA.4006.2.13, L 47, 50-52, 55.

⁹⁹ Helmi ja Karl Arraku poeg Henno sündis 18. aprillil 1930.

¹⁰⁰ RA, ERA.4006.2.13, L 52.

¹⁰¹ Samas, L 55-56.

¹⁰² Johan Pitka oli ajavahemikus 1930–1937 Eesti Tarvitajateühistute Keskühisuse (ETK) direktor.

¹⁰³ RA, ERA.4006.2.13, L 57, 62, 66, 71-72.

¹⁰⁴ RA, ERA.495.7.5661, L5, 8.

¹⁰⁵ Ajaleht Võitlus oli Eesti Vabadussõjalaste Keskliidu häälekandja ajavahemikus 1931-1934.

vabadussõjalastega. Aja möödudes tekkis tal soov kolida Tartusse, et olla perekonna ja sõprade lähedal. Tema kirjades korduski kogu aeg plaan sinna kolimisest.¹⁰⁶

20. märtsil 1934 sai ta riigilt Vabadussõja teenete eest maatüki Sangaste mõisast.¹⁰⁷ Tütar Malle on rääkinud, et enne nende talu ei olnud seal midagi, seega kõik taluhooned on nende perekonna ehitatud. Ehitusega alustas Grosschmidt oma abikaasaga ja hiljem kolisid sinna tütar Malle ja tema abikaasa Harald, kes jätkasid ehituse täiendamisega.¹⁰⁸

Kuna talu asus Lõuna-Eestis, otsis ta 1935. aasta lõpus võimalusi, et teda tööga Lõuna-Eestisse, eelistatavalt Valka üle viidaks. 1935. aasta lõpuks oli ühtlasi suur osa kodust Tammjärvele sellises ehitusjärgus, et sinna sai sisse kolida. Talvel palkasid nad sinna veel inimese, kes talus sees elas ja seda viimistles, enne kui perega lõplikult sisse koliti. 1936. aasta veebruaris sündis Tallinnas perre tütar Malle. Mõni aeg peale seda kolis noorpere Sangastesse Tammjärve tallu. Sangastes hakkas Grosschmidt eelkõige tegelema põllutööga ning jätkas kirjutamisega, kahjuks kõik tema looming trükki ei jõudnudki, näiteks vanemas eas kirja pandud “Rõngu poeedid”, “Rinde taga” ja “Närukaelad”. Ta tegutses edasi veel ka tõlkijana ning üheks tema parimaks tõlkeks oli L. Tolstoi “Sõja ja rahu” II eestindus, mis 1941. aastast alates ilmus mitmel korral.¹⁰⁹ Üks kirjutistest on teosena “Kaitseliidust Omakaitсени. I, Tartumaa Omakaitse aruanne Kaitseliidu likvideerimisest kuni 1941. a. lõpuni” ilmunud postuumselt 2002. aastal. Küll aga põhineb see Grosschmidt poolt kokku pandud Tartumaa Omakaitse ülevaatel. Paberile pani ta selle vahemikus 1943–1944 kolonelleitnant Jaanson¹¹⁰ tellimusel. NKGB¹¹¹ uurimise käigus selgus, et ülevaade oli tellitud just temalt, kuna ta oli varem kirjutamisega lähemalt kokku puutunud: olnud ajalehtede kirjasaatja ja tõlkija.¹¹² See teos on tema kirjutistest ainukesena ilmunud nime all Eduard Suursepp. Selle põhjuseks sai ilmselt asjaolu, et nimede eestistamise raames võttis ta 21. veebruaril 1939 endale ja tervele perekonnale ametlikult nimeks Suursepp.¹¹³

Teises maailmasõjas Eduard Suursepp rindeohvitserina ei tegutsenud. Saksa okupatsiooni ajal elas ta Eestis edasi ja alustas eelpool mainitud Tartumaa Omakaitse ülevaate kirjutamisega. Järgnenud punaarmee okupatsiooni tagajärjel võtsid Eesti valitsemise 1944. aasta jooksul täielikult enda kätte Nõukogude Liidu võimuorganid. Suursepp tõmbas

¹⁰⁶ RA, ERA.4006.2.13, L 81-84.

¹⁰⁷ RA, ERA.63.17.2579, L 10.

¹⁰⁸ Jääger, M (2019).

¹⁰⁹ Kruus, O. (1995). Eesti kirjarahva leksikon, lk 556.

¹¹⁰ Kolonelleitnant Hugo Jaanson (1894-1959) oli aastail 1942-43 Tartumaa Omakaitse ülem.

¹¹¹ NKGB oli Nõukogude Liidu julgeolekuorgan.

¹¹² Grosschmidt, E. (1995). Pealuu märgi all, lk 113.

¹¹³ RA, ERA.495.7.5661, L 29. ; RA, ERA.4006.2.13, L 88, 90, 94. ; ERM A 4986:9, ARH 8263:9.

NKGB tähelepanu koostatud Omakaitse ülevaatega, kuid eriti oma tegevusega Eesti Vabadussõjas. 1944. aasta oktoobris ta arreteeriti oma kodus Sangaste vallas. Suursepale, kui “sotsiaalselt ohtlikule elemendile” määrati 1945. aasta mais 3 aastat vangilaagrit. Ta vabanes Karaganda oblasti laagrist 1946. aasta jaanuaris ja saadeti siis asumisele Harkovi oblastisse. Tagasi kodumaale jõudis ta 1948. aastal ja elas edasi oma talus kuni 1949. aastani kui ta sunniti astuma kolhoosi “Stalini tee” (hilisem Sangaste kolhoos). Memuaarikirjanik ja sõjamees suri 19. juulil 1975. aastal kroonilise kopsupõletiku ja kopsuemfüseemi tõttu.¹¹⁴

---

¹¹⁴ Õun, M. (2003). Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased, lk 78.

2. Eduard Grossschmidt teosed ja nende retseptsioon

2.1. Eduard Grossschmidt teoste retseptsioonist

Oma neljas teoses, mis esmatrükkidena välja antud ajavahemikus 1935–1938, on ta käsitlenud I maailmasõda, Eesti Vabadussõda ja Vene kodusõda. Esimesena ilmunud raamat “Pealuu märgi all: mälestusi Kuperjanovi partisanide sõjaretkilt” sisaldab mälestusi Kuperjanovi partisanide sõjaretkist Eesti Vabadussõjas, kuhu kuuluvad ka jutustused võitlusest baltisaksa Landeswehriga. Järgmisena, 1936. aastal ilmunud teoses “Sõjavangis: elamusi Vene laguneval rindel, Saksa vangilaagris ja punaväes”, räägib autor peamiselt oma kogemustest sakslaste kätte vangi sattumisel 1917. aastal ning elust Dänholmi saarel asunud vangilaagris kuni sealt pääsemiseni 1918. aasta mai kuus. Viimased enne II maailmasõda välja antud teosed on “Suures heitluses” ning “Valge rinne: kirjeldusi vene kodusõjast kaasaegsete ja isiklike mälestuste põhjal”, ilmunud vastavalt 1937 ja 1938. Raamatus “Suures heitluses” annab Grossschmidt edasi esimese maailmasõja sündmusi ja räägib oma osalusest Vene armees. “Valge rinne: kirjeldusi vene kodusõjast kaasaegsete ja isiklike mälestuste põhjal” annab ülevaate Venemaa kodusõja sündmustest, valgekaartlaste ja eestlaste omavahelisest koostööst ja ühistest lahingutest.

Aimu sellest, millist väärtust omasid need teosed ilmumise ajal, on võimalik saada retsensioone ja muid asjakohaseid artikleid analüüsides. Järgnevalt on välja toodud retsensientide kommentaarid seoses Grossschmidt raamatutega.

Grossschmidt teoste näol on tegemist memuaaridega ja nii ongi ilmumisest teatanud väljaanded neid enamasti välja reklaaminud. Eesti Kirjanduses, memuaarkirjanduse tüpoloogia teemadel arutavas artiklis, on Grossschmidt ilmasõja käsitlemist püütud täpsustada. Sissejuhatuseks teemasse seisab seal, et: “...harrastatakse meil mitmesuguseid vahe-ja segaliike. Näiteks on meil rohkesti memuaarteoseid, kus probleemiks on teatava kitsama sündmuste-kompleksi fikseerimine, olgu isiklikus või ühiskondlikus elus. Sisuliselt tähendab see oma mälestuste avaldamist osaliselt, teatava lõigu eraldamist oma elukogemustest.[...] Näeme, kuidas siin memuaarid rühmituvad, kristalliseeruvad ajalooliste murrangjärgkude ja suursündmuste ümber. Nii tekib üsna tihe ladestis, mida võiksime kutsuda

poliitilisteks, rahvuspoliitilisteks memuaarideks.” Eelõeldu illustreeriva näitena on välja toodud Grossschmidt stiil.¹¹⁵

On raske kindlalt öelda, millises teoses on Grossschmidt kõige rohkem kasutanud enda mälestusi. Teatavasti ta isiklikult ei viibinud kõigi situatsioonide ja lahingute juures, millest ta oma raamatutes on rääkinud, seega pidi ta teiste autorite mälestuste abil enda puuduolevat kogemust asendama. Kahjuks aga ei viita ta ühelegi allikale, mida ta on kasutanud. See tõsiasi ei jäänud arvustajatele märkamata ja iga uue teose ilmunisega tõusis selle teemaga seoses järjest valjem kriitika.

Ajakirja “Sõdur” lühikirjelduses seisab “Valge rinde” kohta: “Soovitav lugeda neil, kellel puudub võimalus kasutada teoseid sellel alal teistes keeltes.”¹¹⁶ Sellest võiks aru saada nii, et kui on võimalik lugeda Vene kodusõja kohta muid käsitlusi nende keeles, kes võitlustest reaalselt osa võtsid, siis Grossschmidt teos ei oma enam seda sama väärtust. Tutvustus annab mõista, et terve raamat on suures osas tundmatute¹¹⁷ vene rindemeeste mälestuste tõlge.

Samale järeldusele jõudis publitsist Bernhard Linde, kes on arvustanud nii “Valget rinnet” kui ka “Suurt heitlust”. Ta oli arvamusel, et “Valges rindes” on kirjanik liialt kasutanud “tagurlike” Vene valgete kirjandust, võttes täielikult üle nende seisukohad. Ühtlasi leidis ta, et Grossschmidt oli väikeriikide iseseisvumise vastane ja kritiseeris tema “tõsivenelist vaimu”. Positiivse erandina nägi arvustaja autori tugevat poolehoidu Eesti ja Soome iseseisvumisele. See on viinud B. Linde järelduseni, et kirjanik suutis olukorda hoomata vaid enda vaatepunktist Eesti sõjaväe ohvitserina ning on kasutanud teiste piiririikide olukorra mõistmiseks valgekaartlaste kirjandust ning selle tõttu näinud suurest pildist vaid osakest.¹¹⁸

Grossschmidt allikakriitilisuse puudumist, eriti mis puudutab “Valget rinnet”, on toonitanud ka noorsookirjanik ja ajalooõpikute autor Jüri Parijõgi. Ta on toonud täiendavalt välja, et iga järgmise teosega muutus autori enda mälestuste osalus aina väiksemaks ja ta hakkas taotlema kaugeleulatuvamaid sihte nagu: “...üldise poliitilise olukorra hindamine ja meie vägede strateegilise seisukorra kirjeldamine,...”. Parijõgi lisab, et pigem oleks pidanud

---

¹¹⁵ Palm, A. (1938). Tähelepanekuid eesti memuaarkirjanduse arengust ja laadist. *Eesti kirjandus*, 20. juuni, lk 301-304.

¹¹⁶ Uuemat kirjandus.(1938). *Sõdur*, 21. detsember, lk 1325.

¹¹⁷ st. lugeja jaoks tundmatute, kuna Grossschmidt ei ole üheski oma memuaarteoses teistele allikatele viidanud.

¹¹⁸ Linde, B. (1938). Ed. Grossschmidt- Suursepp: Valge rinne. *Looming*, aprill, lk 476-479.

sellest hoiduma, kuna see oleks nõudnud suuremat eeltööd ja vaatekohti, mida rindeohvitseril ei ole.¹¹⁹

Võib oletada, et Grosschmidt pidas valgekaartlaste kirjeldusi kõige usutavamateks, kuna nemad võtsid ju reaalselt lahingutest osa ja nende memuaarid olid talle suhteliselt lihtsalt kättesaadavad. Võimalik, et Grosschmidti ülevaade Vene kodusõjast poleks olnud nii ühekülgne, kui ta oleks kasutanud ka näiteks punaväelaste mälestusi. On siiski väga ebatõenäoline, et ta oleks tõsiselt kaalunud nende memuaaride kasutamist, peamiselt selle tõttu, et tema ideoloogiline vastumeelsus oli küllalt tugev. Tema ebasümpaatiat kommunismi suhtes on kinnitanud ka tema tütar.¹²⁰ Range kommunismivastasusega võiks seletada ka Grosschmidti kohati mittetunnustavat suhtumist teiste piiririikide iseseisvumise küsimuses. Raamatus on ta teatud rahvastele, näiteks tšehhidele ette heitnud nende osavõtmatut käitumist kommunismivastases võitluses.

Grosschmidt ise seadis “Valge rinde” sissejuhatuses endale eesmärgiks kirjeldada sündmusi “karmilt erapooletuil aluseil”.¹²¹ Tema püüdlused olla erapooletu retsensentide meelest siiski ei õnnestunud. Teiselt poolt, kas memuaarid saavad kunagi olla täiesti erapooletud, kui need kirjutatakse kas enda või teiste kogetu põhjal? Arvatavasti ei olegi see võimalik, sest nagu kirjutab sotsioloog Maurice Halbwachs: “Meie mälu toetub mitte õpitud, vaid elatud ajaloole”.¹²² Kui küsida, mis mälopiltides on reaalne ja mis ei ole, siis etnoloog Ene Kõresaar toetub enda analüüsides sellele, et “elulootõe seisukohast pole “elu” ja “kirjeldus” lahutatavad”.¹²³

“Suurest heitlusest” võis Linde hinnangul memuaarideks nimetada vaid 1/3 tervikust ning ta tõi välja, et ülejäänud raamat on vaid referaat maailmasõjast ja sedagi suures osas viitamata teoste põhjal. Raamatus märkas ta taas “Vene valgete monarhistlike tendentsi”, mis olid talle eriliselt vastumeelsed.¹²⁴ Kirjandusteadlase Paul Amburi jaoks oli mõistetav, et autor kirjeldas rindetegevust, loomaks tausta oma kogemustele. P. Ambur täheldas sellegipoolest, et ilma kaartide ja skeemideta on ka tähelepanelikul lugejal raske tegevust jälgida ning selles osas oli kirjanik teose “Pealuu märgi all” kirjutamisel olnud palju hoolikam.¹²⁵

¹¹⁹ Parijõgi, J. (1938). Ed. Grosschmidt-Suursepp — Valge rinne. *Eesti kirjandus*, 22. oktoober, lk 470.

¹²⁰ Jääger, M. (2019).

¹²¹ Grosschmidt- Suursepp, E. (1938). Valge rinne, lk 13.

¹²² Tsiteeritud läbi Kõresaar, E. (2001). Kollektiivne mälu ja eluloouurimine, lk 15.

¹²³ Kõresaar, E. (2001). Kollektiivne mälu ja eluloouurimine, lk 14.

¹²⁴ Linde, B. (1937). Kaks memuaarteost. *Eesti kirjandus*, 25. mai, lk 274-276.

¹²⁵ Ambur, P. (1937). Ed. Grosschmidt: Suures heitluses. *Looming*, mai, lk 601-602.

Samas ei olnud kogu tagasiside üksnes negatiivne. Oli ka neid retsensente, näiteks kirjandusteadlane August Palm, kes tõstsid esile, et autor on olnud "...asjalik ja tõsine, püüab reaalsust tabada, ta kujutused ei ole naeruvääristavad ega ka lootusetuses masendavad".¹²⁶ Kirjandusloolase Jaan Roosi arvamusel oli raamat teemalt ja käsitluselt huvitav ning autori sõnastus ja jutustusviis on voolav ja kujukas.¹²⁷ Enamus Grossschmidt teoste retsensentidest olid siiski seisukohal, et nii "Valge rinne" kui ka "Suures heitluses" oleks olnud parem, kui Grossschmidt oleks piirdunud üksnes isiklike memuaaridega.

Nähtavasti sisaldavad kõige rohkem Grossschmidt enda mälestusi esimesed teosed: "Pealuu märgi all" ja "Sõjavangis". Ilmselt nii tema esikteose "Pealuu märgi all" populaarsus kui ka üldine laiem huvi memuaarkirjanduse vastu Eestis ärgitas teda jätkama kirjanikutööd. See omakorda tekitas väljaannete ebatavalise järjekorra, ehk liikumise hilisemast ajast varasemasse.¹²⁸ See tähendab, et kõigepealt kirjutas ta värskematest mälestustest Eesti Vabadussõjas ja sõjavangis viibimisest sakslaste käes ja liikus siis edasi kirjutama esimesest maailmasõjast ja Vene kodusõjast.

Peab arvesse võtma, et Grossschmidt ei osalenud partisanipataljoniga siiski kõikides raamatus kirjeldatud lahingutes, seega tema kirjapandud informatsiooni kasutades peab olema suhteliselt kriitiline.

Kirjaread Paju lahingust ja heitlusest Landeswehriga läksid lugejatele tõenäoliselt kõige rohkem korda, sest positiivsete kommentaaridega on peamiselt välja toodud just nende sündmuste kirjeldusi.¹²⁹ Teadaolevalt lahingutest Landeswehriga võttis ta osa ja selle tähtsa Eesti ajaloo killukese lugejani toomine oli retsenseerijate arvates kiiduväärt.¹³⁰ Pole juhus, et statistika järgi oli "Pealuu märgi all" näiteks 1938/39. aasta üks kümnest loetavaimast raamatust Pärnu linna raamatukogus¹³¹ ja üks loetavamaid Türi raamatukogus veel ka 1943/44. aastal.¹³²

Arvustajate poolt ei peetud esimest kirjatööd, "Pealuu märgi all" just eriti emotsionaalseks. Tema konkreetset, kinnipidamist ajalise ja ruumilise järjekorrast on teisest küljest jälle nähtud positiivse omadusena.¹³³ Mitmel korral on teda kõrvutatud samal perioodil ilmunud August Gailiti "Isade maaga". Gailit kirjutas samuti Vabadussõja

¹²⁶ Palm, A. (1938). Pilk mullusele memuaarkirjandusele. *Eesti kirjandus*, 23. mai, lk 256-257.

¹²⁷ Roos, J. (1937). Kirjandus. Maailmasõja keeristes. *Postimees*, aprill, lk 5.

¹²⁸ Ambur, P. (1937). Ed. Grossschmidt: Suures heitluses. *Looming*, mai, lk 601-602.

¹²⁹ Selgus meie andekam romaanikirjanik. (1936). *Maa Hääl: maarahva ajaleht*, 17 veebruar, lk 6.

¹³⁰ Hamburg, P. (1936). Kolm teost Kuperjanovlaste sõjaretkilt. *Eesti Raamat*, mai, lk 4-5.

¹³¹ Siseriigist. (1929). *Päevaleht*, 25. november, lk 11.

¹³² Türi uudiseid. (1944). *Järva Teataja*, 17 august, lk 3.

¹³³ Hamburg, P. (1936). Kolm teost Kuperjanovlaste sõjaretkilt. *Eesti Raamat*, mai, lk 4-5.

teemadel, kuid tegemist oli ilukirjandusega. Mälestusteraamat on retsensentidele meeldinud rohkem, kuna seal puuduvat liialdamine.¹³⁴

Positiivse tagasiside sai ka kirjaniku raamat “Sõjavangis”. On rõhutatud, et elust saksa sõjavangina polnud varem keegi Eestis kirjutanud.¹³⁵ Seda on nähtud kui head ja põnevat romaani, mis baseerub tõsielul¹³⁶ ning Grosschmidt on kirjutatud “lihtsameelse otsekoheusega”, võltsimatult ning midagi ilustamata.¹³⁷

Sellest kuidas Grosschmidt ise tagasisidesse suhtus saab veidi aimu kirjadest, mis on isale saadetud peale “Pealuu märgi all” trüki avaldamist. Ta kirjutas uhkustundega, kuidas Tuglas on tema teost nimetanud “tänuväärseks kirjanduseks, mis hoopis uutes värvides”. Grosschmidti ärritus oli aga ilmne, kui Johannes Soodla¹³⁸ tunnistas, et tema juures käis haridusministeeriumi nõunik, kes tahtis teost kooliraamatukogude nimestikku võtta ja Soodla seda ei soovitanud.¹³⁹

2.2. Eduard Grosschmidti sõjamälestused

Grosschmidt viibis sõjaväelasena väga erinevates olukordades. Ta on olnud vangistuses, rindel, tagalas, laatsaretis ja seda kõike kahe sõja raames: esimeses maailmasõjas ja Vabadussõjas. Paisatuna esimest korda sõjakeerisesse juba päris noorena, ei muutunud ajaga ainult teda ümbritsev keskkond, vaid ka tema ise. Ta alustas reamehena ja hiljem jõudis ohvitseri auastmeni. Kuna kõik memuaarid on kirjutatud sõjajärgsel perioodil, siis leiame me tema raamatutest mitte vahetuid emotsioone, vaid tagasivaate ajaloosündmustele ja oma kogemustele. Seega “kogemused on integreeritud üldisesse kogemuste-ja teadmistepagasisse ning neid hinnatakse selle taustal”¹⁴⁰, mis tähendab, et kirjutamise hetkel mõjutab Grosschmidti ka juba olevik ning see, mis on tema elus toimunud ja mis teadmisi ta on omandanud peale sündmuste aset leidmist kuni nende kirja panekuni.

Nii on ta põhjalikult kirjeldanud, kuidas toimus suhtlus erinevate auastmetega inimeste vahel, mil moel koheldi sõjavange ja mismoodi toimis lahingutegevus Vene armees

¹³⁴ Vabadussõja küünal vaka all. (1936). *Päevaleht*, 4 jaanuar, lk 2.

¹³⁵ Raag, A. (1936). Kirjandus. Ed. Grosschmidt “Sõjavangis”. *Postimees*, november, lk 4.

¹³⁶ Toimetusele saadetud kirjandus.(1936). *Postimees*, november, lk 5.

¹³⁷ Kangro-Pool, R. (1937). Eesti memuaarid 1936. *Looming*, märts, lk 344.

¹³⁸ Johannes Soodla (1897-1965) oli eesti sõjaväelane, kes jõudis elu jooksul kuuluda nii Venemaa ja Eesti sõjaväkke kui ka Relva-SSi.

¹³⁹ RA, ERA.4006.2.13, L 96.

¹⁴⁰ Kõresaar, E. (2001). Kollektiivne mälu ja eluloo uurimine, lk 14.

ning mil moel Eesti vägedes. Järgnev ülevaade keskendub sellele, kuidas on Grosschmidt oma teostes neid teemasid käsitletud ja mis on olnud tema seisukohad.

Nagu enne mainitud, varieerub memuaarides märgatavalt tema enda mälestuste osakaal. Lisaks sellele räägivad tema raamatud väga erinevatest teemadest ning kõiki väljatoodud küsimusi ei ole ta oma teostes võrdselt käsitletud.

Teoses “Valge rinne” on tema enda kogemusest räägitud suhteliselt vähe ja ühtlasi oli see tema poolt kõige viimasena välja antud teos. Võimalik, et “Suures heitluses” ja “Valge rinne” olid pigem kirjutatud kahe esimese memuaarteose sõiduvees. Sellest annab mõista ka asjaolu, et aina rohkem kasutas Grosschmidt teiste inimeste mälestusi neile viitamata ja nende kasutamisel tulid tal sisse mitmed faktead, mis on Bernhard Linde poolt välja toodud. Näiteks ei asutanud ataman Kalmõkov Omskis Siberi valitsust; tšehhide poolne Samara vallutamine 8. juulil 1918 ei tulnud enamlastele täiesti ootamatult; pärastine kindral Kappel ei olnud Samaras polkovnik, vaid alamkapten ja sõjategevuse raskus ei koondunud Kappeli juhutatud salkade hoolde, sest tal oli seal juhtida vaid üks rood. Näiteks on Grosschmidt veel Koltšaki võimuhaaramise kohta öelnud, et see võeti sõjaväe ja rahva hulgas vastu erakordse poolehoiuga, kuigi tegelikult oli Siberi oludes sõjaväe olukord üpris halb.¹⁴¹

Retsensendid on kas otseselt või vihjamisi ette heitnud, et “Valge rinne” on kirjutatud “suurvenelises vaimus” ning samuti, et teos on sisuliselt vaid valgekaartlaste arusaamade edastamine. Siinkohal oli kriitika ebaõiglane, kuna Grosschmidt on teoses “Valge rinne” asunud valgekaartlaste tegevust korduvalt kritiseerima. Kuna kriitika on väljendatud Eesti vaatepunktist, võiks järeldada, et need seisukohad on tema enda omad, mitte valgekaartlastelt üle võetud.¹⁴²

Grosschmidt ei näinud ette, et eestlaste ja Loodearmee omavaheline koostöö pikalt kestaks, sest oli teada, et Valgearmee ja Eesti sõjaväe tulevikuvaated olid piiririikide jaoks väga erinevad¹⁴³. Kuperjanovi pataljoni partisanide suhtumine vene valgetesse oli kindlasti soojem kui punaväelastesse. Kuna valgekaartlased ei toetanud Eesti iseseisvumist, muutis see partisanid nende suhtes ettevaatlikuks. Partisanide seas ei eksisteerinud mingisugust poolehoidu valgekaartlaste suhtes ja nad ei soovinud, et neid peetaks osaks Loodearmeest.¹⁴⁴ Nende osalus ühistes lahingutes oli tingitud sellest, et ülemjuhatajalt oli antud selleks käsk.

145

¹⁴¹ Linde, B. (1938) Ed. Grosschmidt- Suursepp: Valge rinne. *Looming*, aprill, 476-479.

¹⁴² Grosschmidt- Suursepp, E. (1938). Valge rinne, lk 272.

¹⁴³ Grosschmidt- Suursepp, E. (1938). Valge rinne, lk 279, 305.

¹⁴⁴ Grosschmidt, E. (1995). Pealuu märgi all, lk 134-135.

¹⁴⁵ Grosschmidt- Suursepp, E. (1938). Valge rinne, lk 307, 308.

Grosschmidt on kirjutanud, et enamlastega võideldes väljusid valged tihti kontrolli alt ja käitusid teinekord tsiviilisikutega äärmiselt julmalt – nii kaotati rahva toetus ning kunagist entusiasmi ei suudetudki enam taastada.¹⁴⁶ Ka valgekaartlased on nentunud julma käitumist enda ridades ja sellest tingitud tagajärgi, seega see konkreetne kriitika ei pruugi olla Grosschmidtilt endalt.¹⁴⁷

Valgekaartlaste kuvand teoses “Valge rinne” on suhteliselt vastuoluline. Autori seisukohad põhinesid peamiselt tundmatutel allikatel ja seetõttu ei ole kohati võimalik öelda, millised arusaamad on teistelt ülevõetud ja millised pärit Grosschmidtilt endalt. Eelkõige võiks hinnata siin tema seisukohti, kui ka seda, mismoodi üks eestlasest ohvitser mõtestas suuremat pilti ajaloo.

Osa ajaloolasi on faktivigade ja subjektiivsuse tõttu pidanud mälestuste kasutamist problemaatiliseks. Kõrvutades jutustusi, mis pärinevad erinevatest vaatepunktidest ja võrreldes neid dokumentidega selgub, kui erinevalt võivad memuaarid samu sündmusi kirjeldada. Mälestuste vaatlemisel tuleks küsimuse “mis tegelikult juhtus” asemel keskenduda sellele, milline on jutustaja tõlgendus ja millest see tingitud on.¹⁴⁸ Mäluajaloolisest vaatenurgast on nähtuste hilisem esile tulek, edasikandumine ning nende tõlgendamine ajaloo teaduse üheks peamiseks ülesandeks.¹⁴⁹ Selles kontekstis on “ajaloolase ülesandeks anda edasi seda, mismoodi mälestused ja ajalugu on omavahel seotud, nende erinevusi varjamata”¹⁵⁰.

Kõiki Grosschmidti teoseid läbib idee, et vene rahvusest teenistuskaaslased olid need “teised” ja vendlusest võis rääkida ainult kaasmaallastega. See ei tähenda, et Grosschmidt oleks tekkinud negatiivne hoiak kõigi vene rahvusest sõjaväelaste suhtes.¹⁵¹ Üldiselt pidas pidas ta neid rindemeestena siiski ebamoraalseteks ja laiskadeks.¹⁵²

Grosschmidti kirjeldustest jääb mulje, et Vene armees oli venelastel rohkem eesõigusi, kui eestlastel. Sealjuures on autor uhkusega välja toonud olukordi, kus keerulisematele ja olulisematele ülesannetele määrati eestlasi.¹⁵³ Isegi, kui võideldi õlg-õla kõrval ühise vaenlase vastu, oli tema arvates venelaste ja eestlaste vahel pidev rivaalitsemine.

---

¹⁴⁶ Grosschmidt- Suursepp, E. (1938). Valge rinne, lk 339.

¹⁴⁷ Kröönström, M. (2010). Kaptenite ja leitnantide sõda. Eesti sõjaväe juhtkond Vabadussõjas 1918-1920, lk 191.

¹⁴⁸ Jaago, T. (2010). Sündmus- mis- juhtus- küsimus tõsielulugudes, lk 185.

¹⁴⁹ Tamm, M. Ajalugu, mälu ja mäluajalugu: uutest suundadest kollektiivse mälu uuringutes, lk 125.

¹⁵⁰ Confno, A. (2011). History and memory, lk 43.

¹⁵¹ Grosschmidt, E. (1937). Suures heitluses, lk 220, 309.

¹⁵² Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 21.

¹⁵³ Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 57-59.

Vabadussõja kogemustest jutustavast teosest “Pealuu märgi all” jääb mulje, et läbisaamine vähemalt ohvitseride vahel, ei olnud ainult ametlik ja tööga seonduv, vaid tekkisid ka sõprussidemed. Näiteks oli Grossschmidt suhtlus partisanide alamkapten August Aintsiga¹⁵⁴ kindlasti sõprade tasemel. Kapten sai lahingus eesti punastega surma ja sellest räägib Grossschmidt ilmse kurvastusega peatükis “Kapten Aintsi viimane lahing”. Sellegipoolest säilis üldjuhul sõjaväes kõrgema auastmega isikute vastu lugupidamine ning nende otsuste ja käskude kritiseerimist välditi.

Hea läbisaamine ja suur lugupidamine oli tal Vabadussõja ajal Kuperjanovi partisanide polguülem Jaan Undiga. Ta pidas teda arukaks ja külma närviga sõjameheks, kuid eelkõige hindas ta Undi juures mõistvat suhtumist ja “isalikku hoolitsust”, mis puutus partisanide tempudesse ja “soomuse võtmisesse”¹⁵⁵. See ei tähenda, et autori silmis polnud Undil paigas tugev distsipliin, vaid ta oskas erinevaid olukordi hinnata ja ei lugenud igat viga surmapatuks. Unt oskas partisanide juhtida nii, et teda austati, samas aga ei algatanud ta iga väiksema rikkumise kohta juurdlust. Seevastu Kuperjanov, keda Grossschmidt küll sügavalt austas, oli õiglane, kuid äärmiselt karm ja ei tolereerinud väiksematki reeglite ülestumist. Ta jäi sõdurite jaoks kättesaamatuks ülemuseks, kes harva suhtles oma alluvatega.¹⁵⁶ Tuleb arvestada, et Kuperjanoviga Grossschmidt isiklikult kokku ei puutunud, seega see hinnang tema kohta kasvas välja teiste inimeste arvamustest.

Grossschmidt on sõjaväe distsipliini kohta kirjutanud, et “...sõjaväele tema lahinguväärtust ei anna mitte kaikkadistsipliin..., vaid eeskätt küll soe, seltsimehelik vaim, mis kõiki suudab koondada ühise mütsi alla... .” Ta on toonud sellise vaimu heaks näiteks vene ohvitserkonna ning väidab, et eesti vägede ohvitserid ei jõudnud paljuski oma nooruse tõttu sellise demokraatiani.¹⁵⁷ Teeninud vene väes ka reamehena, jäi talle ohvitseride ja sõdurite vahelisest suhtlusest siiski teistsugune mulje. Nimelt tundis ta, et “tolleaegse kombe kohaselt ohvitserid kõige lihtsamaks asjaks vajalikuks ei pidanud informeerida oma “alamväelasi”, lugedes neid nähtavasti üheväärseiks tapale viidavate kariloomadega”.¹⁵⁸

Värske lipnikuna Tambovis püüdis ta esialgu oma sõduritele olla eelkõige mõistev ja inimlik ülemus. Ajapikku tundis ta, et sellise juhtimisstiili tõttu kadus venelastest alluvatel

¹⁵⁴ Grossschmidt, E. (1995). Pealuu märgi all, lk 91.

¹⁵⁵ “Soomuse võtmine” on Grossschmidt raamatutes kasutanud väga laiaulatuslikult, mis muudab selle mõiste tähenduse ka suhteliselt mitmekülgseks. Sõna “soomus” on eesti kõnekeelne väljend, mis tähendab sõjasaaki, seega “soomuse võtmine” kujutab endast igasuguse sõjasaagi hankimist, olenemata sellest, mis esemetega on tegu. Grossschmidt kasutuses on sõjasaaki hangitud vaenlastelt.

¹⁵⁶ Grossschmidt, E. (1995). Pealuu märgi all, lk 37-39.

¹⁵⁷ Grossschmidt, E. (1937). Suures heitluses, lk 310-311.

¹⁵⁸ Grossschmidt, E. (1937). Suures heitluses, lk 197.

tema vastu lugupidamine ja nii muutus temagi ohvitserina karmimaks.¹⁵⁹ Sellegipoolest oli tema jaoks oluline oma mehi, eriti lahinguväljal, juhtida julgelt isegi, kui see tähendas oma eluga riskimist. Seda omadust hindas ta ka teistes ohvitserides. “On vana tõde, et ülemuse isiklik eeskuju määrab alati sõdurite käitumise”¹⁶⁰. Autor on alati pannud suurt rõhku distsipliinile ja mitmel korral otseselt seostanud rindel saavutatud edu sellega, kuidas ohvitserid juhtimisega hakkama said. Ta oli veendunud, et lahingu segaduses on sõduritel vaja etteotsa kedagi, kes annaks enesekindlust. Olukorras, kus juht oli langenud ja polnud kedagi ohjasid üle võtmas, jooksid sõdurid laiali.

1917. aasta augusti lõpus sai Grosschmidt lahingus vigastada ja langes sakslaste kätte vangi. Esimene kokkupuude vangistajatest sakslastega leidis aset, kui teda nende poolt sidumispunkti toimetati. Kui venelaste kohta võis Grosschmidtil olla varuks häid sõnu, siis sakslaste suhtes oli ta pea erandita negatiivselt meelestatud. Ta rõhutas mitmel korral, kui ebakultuursed olid tegelikult need “kultuursed” sakslased¹⁶¹. Ta tundis, et vangidele tehti ülekohut – eriliselt tugeva jälje jättis alandav vaatepilt, mis sai talle osaks Schneidemühlsis, Lääne-Preisimaal. Kandraamidelt haavatud jäeti lebama vihma kätte ja lisaks sellele liikusid nende vahel ringi noored lapsed, kes vange vaenasid ja alandasid, ilma et ükski täiskasvanu oleks vahele astunud.¹⁶²

Ka edasist elu vangilaagris ei meenutanud ta helgemalt. Seal piinas teda pidev nälg, tegevusetus ja suhteliselt halvad elutingimused. Eriliseks karistuseks pidas ta asjaolu, et Crefeldi vangilaagris paigutati eestlased Balti parunitega ühte laagrisse, kes kohtlesid eestlasi kui alamtõugu.¹⁶³ Hoolimata sellest leidis ta vangilaagril, kus ta viibis, olevat ühe hea omaduse – suhteline vabadus. See tähendab, et vangilaagri piires oli kinnipeetavatel võimalik peaaegu vabalt ringi liikuda ning vahel tehti vangidega isegi jalutuskäike linna. Selle juures avaldas talle muljet, et välismaa ohvitseri ausõna, et ta ei põgene, oli piisav, et ringkäikudele pääseda.¹⁶⁴

Grosschmidt on ka kirjeldanud olukordi, milles eestlased käitusid nii saksa kui ka teistest rahvustest vangidega äärmiselt inetult. Pigem on ta neid juhtumeid käsitlenud tempudena¹⁶⁵ ja pole kordagi teinud juttu mingisugusest julmast alandamisest eestlaste poolt.

---

¹⁵⁹ Grosschmidt, E. (1937). Suures heitluses, lk 301-305.

¹⁶⁰ Grosschmidt, E. (1995). Pealuu märgi all, lk 146.

¹⁶¹ Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 67, 89.

¹⁶² Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 89-91.

¹⁶³ Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 168-169.

¹⁶⁴ Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 170-173.

¹⁶⁵ Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis, lk 80-84.

Siiski on kirjeldustel lahinguvälja sõjakoledustest olemas oma kindel koht tema teostes. Peaasjalikult on need seotud vigastuste, veriste vaatepiltide ja kaasvõitlejate surmadega.¹⁶⁶ Ühtlasi on tema jutustustes osa ka “soomuse võtmisesel” ja “lamendi tegemisel”.¹⁶⁷

Ajalootõlgendust mõjutab see, mismoodi inimene on kohanenud enda minevikuga. Näiteks represseeritud inimeste mälestustega on tavaliselt seotud “kollektiivne amneesia”, sest kaasinimesed on võimetud mõistma seda, mismoodi represseeritud oma kogemustest jutustavad. Elusündmuste meenutamist ja nende kirja panemist teiste faktorite seas mõjutavad tugevasti sotsiaalse keskkonna normid ja kuulaja¹⁶⁸, seega võiks “kollektiivne amneesia” kehtida ka represseerija puhul. Võib oletada, et Grossschmidt jutustused rüüstamistest ja vaenlase tagakiusamisest eestlaste poolt võivad olla pehmendatud, sest ta ise tahtis neid näha leebemana või oli talle selge, et kui lugeja seostab ennast Eesti vägedega, siis ei soovi ta ennast näha seal nii-öelda patusena. See selgitaks ka eespool kirjeldatud Soodla reaktsiooni Grossschmidt raamatule “Pealuu märgi all”. Soodla, olles ise lahingutest osa võtnud, väidab, et “soomuslood” rikuvad raamatu sisu ära ning tema soovitusel kohaselt ei peaks teos olema koolis lastele õpikute eest.¹⁶⁹

---

¹⁶⁶ Grossschmidt, E. (1995). Pealuu märgi all, lk 144; Grossschmidt, E. (1937). Suures heitluses, lk 242, 253, 347, 201, Grossschmidt- Suursepp, E. (1938). Valge rinne, lk 245.

¹⁶⁷ “Lamendi tegemine/löömine”- sõjalise iseloomuga ettevõtmised (äkkrünnakuid, luureretked jms) aga Grossschmidt kõnepruugis on see leidnud ka kasutust olukorras, milles saadeti korda midagi reeglite vastast.

¹⁶⁸ Kõresaar, E. (2001). Kollektiivne mälu ja eluloo uurimine, lk 15.

¹⁶⁹ RA, ERA.4006.2.13, L 96.

Kokkuvõte

Antud uurimuse peamiseks eesmärgiks oli tuua lugejani Eduard Grossschmidt elu ja tegevus kuni 1940. aastani ja seeläbi heita valgust tema elu sellistele aspektidele, mis on praeguseni põhjalikuma uurimise alt välja jäänud.

Näiteks pole üheski käsitluses tähelepanu pööratud tema eluperioodile Prantsusmaal. Uurimustöö käigus selgus samuti, et varasemas ajalookirjanduses mainitud reis Aafrikasse oli väljamõeldis. Uurimuse esimesest osast on võimalik leida varasematest käsitlustest üksikasjalikum ülevaade sõdades veedetud aastate kohta: millistes lahingutes ja väekoosseisudes ta osales; lahingutes saadud tõsisemad vigastused ning tema sõjaväeline karjäär. Samuti on uuritud tema Saksamaale sõjavangi sattumise tagamaid ja seda kõike nii ilmasõja kui ka Eesti Vabadussõja raames, mil tema osales sõjategevuses vastavalt 1914. aastat kuni 1917. aastani ja 1918. aastast 1920. aastani. Peale selle on üritatud töös käsitleda ka tema elu Eestis peale Prantsusmaalt naasmist.

Töö teise peatüki eesmärgiks oli uurida tema sõjakogemust ning memuaarteoste retseptiooni sõdadevahelisel perioodil. Tema kirjutatud teosed on “Pealuu märgi all: mälestusi Kuperjanovi partisanide sõjaretkilt” (1935), “Sõjavangis: elamusi Vene laguneval rindel, Saksa vangilaagris ja punaväes” (1936), “Suures heitluses” (1937), “Valge rinne: kirjeldusi vene kodusõjast kaasaegsete ja isiklike mälestuste põhjal” (1938).

Oma raamatutes on Grossschmidt kirjutanud, kuidas toimus sõjaväes suhtlus erinevate aastmetega inimeste vahel, mil moel koheldi sõjavange ja mismoodi toimus lahingutegevus vene armees ning mil moel eesti vägedes. Tema seisukohad Vene kaasvõitlejate suhtes, kas siis Vene armees ilmasõja ajal või valgekaartlastest Vabadussõja ja Vene kodusõja ajal, olid vastuolulised. Kohati nägi ta neid positiivsest küljest: näiteks leidis ta, et Vene ohvitserkonnas valitses demokraatia ja omavaheline suhtlus oli hea, samas jällegi pidas ta rindemeestena neid ebamoraalseteks ja laiskadeks. Tema silmis oli venelaste ja eestlaste vahel alati rivaalitsemist, isegi, kui võideldi koos ühise vaenlase vastu. Kui venelaste kohta võis leida ka kiidusõnu, siis sakslaste suhtes oli ta üldjuhul negatiivselt meelestatud. Eriti vastumeelne oli talle sakslaste suhtumine sõjavangidesse. Ta kritiseeris nii valgekaartlaste kui ka sakslaste julmust, kuid eestlaste halva käitumise puhul on ta olukordi kohati pehmenetanud.

Küll aga kritiseeris ta Eesti ohvitserkonnaga seoses selle noorusest tulenevat “kaikadistsipliini”, see tähendab, et väiksemgi reeglitest üleastumine oli patt. Positiivse

erandina tõi ta välja Kuperjanovi partisanide pataljoni kapten Jaan Undi. Samas oli Grosschmidtile oluline, et sõjaväes valitseks kord ja et väeosa juhtiv ohvitser suudaks oma mehi juhtida ja vajadusel julgustada.

Teoste retsensentide hoiak oli esimeste teoste: “Pealuu märgi all: mälestusi Kuperjanovi partisanide sõjaretkilt” ja “Sõjavangis: elamusi Vene laguneval rindel, Saksa vangilaagris ja punaväes” suhtes üldjoontes positiivne, kuid viimastena ilmunud raamatute: “Suures heitluses” ja “Valge rinne: kirjeldusi vene kodusõjast kaasaegsete ja isiklike mälestuste põhjal” suhtes pigem negatiivne. Esimese kahe teose koostamisel kasutas Grosschmidt peaaesjalikult enda mälestusi, kuid viimaste kirjutiste puhul moodustasid tema enda mälestused teostest tunduvalt väiksema osa. See asjaolu andis retsensentidele põhjust kriitikaks, kuna Grosschmidt ei olnud vene valgekaartlaste memuaaride kasutamisel eriti allikakriitiline, esines tema teostes faktivigu ja samuti oli vaatepunkt sõjale ja teiste piiririikide olukorrale suhteliselt ühekülgne. Samas on tema esimesi raamatuid kiidetud, eriti tema oskust olla otsekohene ja välja tuua ka sündmuste taust.

Eeltoodu kokkuvõtteks leian, et sissejuhatuses püstitatud eesmärgid said täidetud ja käesolev töö annab loodetavasti varasematest käsitlustest täpsema ülevaate Eduard Grosschmidti elust ja tegevusest.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiivimaterjalid

Rahvusarhiiv (RA, ERA)

Fond 495. Sõjavägede staap. Suursepp, Eduard Otto p. (26.07.1914–21.03.1938)

Fond R-16.EV Sotsiaalhooldusministeerium. Grossschmidt, Otto.

Fond 4006. Autograafide, mälestuste ja kultuurilooliste dokumentide kollektsioon. Eduard Grossschmidt'i kirjad Otto Grossschmidt'ile (osalt ka Erna, Heino, K. ja L. Grossschmidt'idele). (1918-1937)

Fond 1569.Tallinna Tööoskusamet.Grossschmidt, Eduard. (27.04.1934–17.05.1934)

Fond 927. Sõjaväe Kõrgem Kohus. Sõjaväelaste Einsild, Uudo; Grossschmidt, Eduardi; Hiob, Martini; Lutšin, Peetri; Puusaag, Alfredi; Siider, Augusti ja Soodla, Johannese süüdistus 1920. a jaanuaris salakaubavedamises Nõukogude Venemaale. (1920-1932)

Fond 63. Riigimaade ja Metsade Valitsus. Tammejärve talu nr. 269.

Fond 560. Kuperjanovi partisanide polk. Ohvitseride teenistuskäigu raamat. (1918–1921)

Fond 130SM. ENSV Riikliku Julgeoleku Komitee lõpetatud uurimistoimikute kollektsioon. SUURSEPP Eduard Otto (1896).

Fond 518.2. diviisi staap. Grossschmidt, Eduard ja Einsild, Huno - sõjaväevõimudele ametikohustuste täitmisel vastuhakkamises ja relvaga ähvardamises. (22.02.1920–04.06.1920)

Eesti Rahva Muuseum:

ERM A 4986:9, ARH 8263:9.

Suulised allikad

Malle Jäägeri intervjuu. Sangaste, 2019, 4. märts.

Allikaline kirjandus:

Ambur, P. (1937). Ed. Grossschmidt: Suures heitluses. *Looming*, mai, lk 601-602.

Grossschmidt- Suursepp, E. (1938). Valge rinne. Kirjeldusi Vene kodusõjast kaasaegsete ja isiklike mälestuste põhjal. Noor- Eesti Kirjastus: Tartu.

Grosschmidt, E. (1936). Sõjavangis. Elamusi Vene laguneval rindel, Saksa vangilaagreis ja punaväes. Noor- Eesti Kirjastus: Tartu.

Grosschmidt, E. (1937). Suures heitluses. Noor- Eesti Kirjastus: Tartu.

Grosschmidt, E. (1995). Pealuu märgi all. Mälestusi Kuperjanovi partisanide sõjaretkilt. Mats: Tallinn.

Hamburg, P. (1936). Kolm teost Kuperjanovlaste sõjaretkilt. *Eesti Raamat*, mai, lk 4-5.

Jaska, V. (1997). Pühendatud Eesti iseseisvuspäevale. *Valgamaalane*, 22. veebruar.

Kangro-Pool, R. (1937). Eesti memuaarid 1936. *Looming*, märts, lk 340- 346.

Linde, B. (1937). Kaks memuaarteost. *Eesti kirjandus*, 25. mai, lk 274-276.

Linde, B. (1938) Ed. Grosschmidt- Suursepp: Valge rinne. *Looming*, aprill, lk 476-479.

Palm, A.(1938). Pilk mullusele memuaarkirjandusele. *Eesti kirjandus*, 23. mai, lk 256-265.

Palm. A. (1938). Tähelepanekuid eesti memuaarkirjanduse arengust ja laadist. *Eesti kirjandus*, 20. juuni, lk 296- 306.

Parijõgi. J.(1938). Ed. Grosschmidt-Suursepp — Valge rinne. *Eesti kirjandus*, 22. oktoober, lk 469- 470.

Raag, A. (1936). Kirjandus. Ed. Grosschmidt “Sõjavangis”. *Postimees*, november.

Roos, J. (1937). Kirjandus. Maailmasõja keeristes. *Postimees*, aprill.

Salm, H. (1996). Mälestustahvel kirjaniku kodule. *Valgamaalane*, 23. aprill.

Salm, H. (1996). Mälestustahvel Tammjärvel. *Valgamaalane*, 16. mai.

Selgus meie andekam romaanikirjanik. (1936). *Maa Hääl: maarahva ajaleht*, 17 veebruar.

Siseriigist. (1929). *Päevaleht*, 25. november.

Toimetusele saadetud kirjandus.(1936). *Postimees*, november.

Tomson, Ü. (2007). Maarahva mõtteid eilsest, tänasest ja homsest. 7. juuli, *Postimees*.
Türi uudiseid. (1944). *Järva Teataja*, 17 august.

Uuemat kirjandus.(1938). *Sõdur*, 21. detsember, lk 1325.

Vabadussõja küünal vaka all. (1936). *Päevaleht*, 4 jaanuar.

Väli, A. (1996). “Pعالuu märgi all” kirjastajad leidsid autori tütre. *Sõnumileht*, 27. veebruar.

Kirjandus:

Confino, A. (2011). History and memory. A. Schneider, D. Woolf (toim), The Oxford history of historical writing, 5: Historical writing since 1945. lk 36- 51. Oxford University Press: Oxford.

Eesti Vabadussõda 1918-1920. (1997). II. osa. 3. trükk. Mats: Tallinn.

Esse, L. (2016). Eesti sõdurid Esimeses maailmasõjas: sõjakogemus ja selle sõjajärgne tähendus. Doktoritöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia osakond.

Harjula, M. (2009). Eesti 1914-1922: maailmasõda, revolutsioonid, iseseisvumine ja Vabadussõda. Soome Kirjanduse Selts: Helsingi.

Jaago, T. (2010). Sündmus- mis- juhtus- küsimus tõsielulugudes. M. Grišakova, K. Kangur (toim), Jutustamise teooriad ja praktikad. lk 183-204. Tartu Ülikool: Tartu.

Klaassen, O. (1990). Aasia ja Aafrika 1918- 1945 ning kontaktid Eestiga. Tartu Ülikool: Tartu.

Kröönström, M. (2010). Kaptenite ja leitnantide sõda. Eesti sõjaväe juhtkond Vabadussõjas 1918-1920. Tänapäev: Tallinn.

Kõresaar, E. (2001). Kollektiivne mälu ja eluloo uurimine. T. Anepaio, E. Kõresaar (toim), Kultuur ja mälu. lk 42-56. Tartu Ülikooli Kirjastus: Tartu.

Magnússon, S. G. (2017). The life is never over: Biography as a microhistorical approach. H. Renders, B. De Haan, J. Harsma (toim), The biographical turn. Lives in history. lk 42- 52. Routledge: London.

Pajur, A. (2016). Eesti rahvuslikud väeosad 1918. aasta kevadtalvel. K. Tafenau (toim), Esimene maailmasõda ja Eesti. lk 434- 507. Eesti Ajalooarhiiv: Tartu.

Pihlak, J., Krillo, A., Strauss, M. (2004). Eesti Vabaduse Risti kavalerid. Viljandi muuseum: Viljandi.

Roberts, B. (2002). Biographical research. Open University Press: Buckingham.

Strauss, M., Pihlak, J. Krillo, A. (1997). Eesti Vabadusristi kavalerid. Register. Eesti Sõjahaudade Hoolde Liit: Pärnu.

Tamm, M. Ajalugu, mälu ja mäluajalugu: uutest suundadest kollektiivse mälu uuringutes. Ajalooline Ajakiri 2013, nr 1(143), lk 111–134.

Tannberg, T. (2015). Eestlased ilmasõjas. Sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast. Rahvusarhiiv: Tartu.

Õun, M. (2003). Eesti ohvitserid ja sõjandustegelased. Sentinel: Tallinn.

Summary

Life of Eduard Grossschmidt and the reception of his works in Estonia until 1940

This thesis concentrates on giving an overview of lieutenant Eduard Grossschmidt's life until the year 1940. Although his biography is the main focus, the second part of the paper examines his four memoirs and how they were reviewed in Estonia during the interwar period.

Eduard Grossschmidt was born on the 27th of April 1896 in Suure- Rõngu parish, Tartu. His father Otto Grossschmidt was a teacher, poet and playwright and his mother Liina Grossschmidt a translator. Not much is known of Eduard's youth, but what is known is that he attended Tartu Linnakool before enrolling in Hugo Treffner high school, which he didn't graduate. Instead, starting from 1910 he went on to study and work at the print shop of the newspaper Postimees. In the August of 1914 he enlisted as a volunteer to the Russian Army, in order to take part in World War I. He fought in battles against German troops in Poland and against the armed forces of Austria-Hungary in Bukovina, where he was injured on the 4th of September in 1914 and was evacuated from the front for medical attention. Soon after the treatment, he was sent to study in the Oranienbaum cadet school in December of 1914.

In April of 1916 he graduated from Oranienbaum cadet school and returned to the front in August to the 440th Bugurulan regiment. As a junior officer he fought on the Riga front against the German troops. At the end of August in 1917 he got injured once more in a battle near Rodenpois and fell captive to an enemy unit. Ultimately he was taken to a German prison camp in Dänholm, from where he was released in the Spring of 1918. Having returned to his homeland, which was under German military occupation, he decided to head to Saint Petersburg in order to get in contact with lieutenant Johan Laidoner. Despite his best efforts he was not able to do so. During his time in Saint Petersburg mobilization to the Red Army began, and reluctant to return to Estonia he chose to find service.

After a brief service in the Red Army he returned to Estonia at the end of 1918. He took part in the Estonian War of Independence as a lieutenant of the Kuperjanov Infantry Battalion until February of 1920. As a punishment for being involved in smuggling merchandise over the Estonian-Soviet border at the end of 1916 and in the beginning of 1917

he was forced to retire from active duty and lost his military rank following a decision by the Court-martial.

Having worked at Estonian newspaper publishing companies until 1924, he moved to France. Living in various cities, he found employment as a printer and also sent some short stories about his life in France to newspapers in Estonia. Having had trouble with work and residence permits throughout the whole stay, he finally returned to Estonia in 1929.

Upon his return he continued to work as an accountant and a warehouse keeper. In 1934 he was given a piece of land for his achievements in the Estonian War of Independence. On this land, located in Sangaste, Valga county, he began to build his home.

He was forced to leave his home in Sangaste due to being arrested by Soviet authorities on the 30th of October 1944. In 1945 he was sentenced to 3 years in Dolinskoje prison camp due to being considered “a threat to society”. He was able to return home in 1948, but was then forced to join a collective farm in 1949.

Writer and lieutenant Grosschmidt passed away on the 19th of April 1975 due to chronic pneumonia and pulmonary emphysema. He was buried at the Sangaste cemetery.

During the years 1935–1938 he wrote four memoirs. The first book, “Pealuu märgi all: mälestusi Kuperjanovi partisanide sõjaretkilt” (1935), contains memories of the Kuperjanov Infantry Battalion’s participation in the Estonian war of Independence. In his next book, “Sõjavangis: elamusi Vene laguneval rindel, Saksa vangilaagris ja punaväes” (1936), Grosschmidt mainly wrote about his experience in a German POW camp. The third one, “Suures heitluses” (1937), speaks of Grosschmidt’s involvement in World War I while serving in the Russian army. His last memoir, “Valge rinne: kirjeldusi vene kodusõjast kaasaegsete ja isiklike mälestuste põhjal” (1938), provides an overview of the events of the Russian Civil War and the cooperation between Estonian troops and Russian White army forces.

Throughout his books he discusses various subjects including relations between soldiers with different military ranks, how a prisoners of war were treated and the way in which military operations were conducted by the Estonian and Russian armies.

Grosschmidt’s attitude towards his fellow Russian fighters during World War I, the Estonian War of Independence and the Russian Civil War was quite contradictory. In some situations he saw them in a positive light: for example, he was of the opinion that the communication between Russian officers was efficient but also cordial. On the other hand, as soldiers he considered them to be passive and immoral. He felt that there was always a sense

of rivalry between the Estonians and Russians, even while they were fighting side by side against a common enemy.

While his opinion of Russians was sometimes positive, his feelings towards the Germans were mainly negative. Of particular distaste to him was the way Germans treated the prisoners of war. He criticized the cruelty of the Germans and the Russian White forces but when it came to the way Estonians treated their enemies he would at times lessen the seriousness of the situations.

What he did consider to be a flaw in the Estonian military system was that discipline tended to be very strong and disobeying rules was deemed a sin. However, to Grosschmidt discipline was still a very important part of the military and he believed that a good leader knew how to restrain his men, but also encourage them if needed.

Grosschmidt's work was evaluated by contemporary reviewers. Their attitude in general was favourable towards the first two memoirs and mostly negative towards the last two. This was because the last two books written by Grosschmidt were for the most part based on the experiences of other people rather than his own which led to him making factual errors and having a rather one-sided outlook on the described events. The first two memoirs, on the other hand, were credited with having a concrete and unembellished description of the events.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mairi Kaseorg,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Eduard Grosschmidt elu ja tema loomingu retseptsioon Eestis kuni 1940. aastani”,

mille juhendajad on Karin Veski ja Ago Pajur,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Mairi Kaseorg

27.05.2019